

HRVATSKA PRAVNA POVIJEST

SKRIPTA 1.KOLOKVIJ

(PO KNJIZI DALIBORA ČEPULE)

DINO KOZINA

ANA KEVRIĆ

LUKA ŠKARA

ROMANA ŠKARA

VALENTINA TADIĆ

U Splitu, 01.05.2013.

1.ETNOGENEZA HRVATA

Hrvatsko se ime u suvremenim vrelima prvi put javlja polovinom 9. st. u Trpimirovoj darovnici, a vrela koja opisuju dolazak Hrvata i njihovu raniju organizaciju su mlađa i kontradiktorna. Zbog toga se glavna spoznaja o etnogenezi Hrvata temelji na arheološkim i lingvističkim raščlambama. Etnogeneza Hrvata je bila složen proces koji je uključivao različite čimbenike i koji se odvijao u dugom vremenskom periodu. Tako su na tradiciju nadograđivani novi utjecaji.

Po pitanju podrijetla Hrvata najprihvaćenija je postavka o slavenskom podrijetlu, na što upućuje i jezik. Bile su formulirane i postavke o njihovu gotskom i iranskom porijeklu, isto kao i o Hrvatima kao ratničkom sloju, a ne etničkoj skupini. Čini se da su se Hrvati na područje antičke Dalmacije doselili početkom 7. st. kao slavenizirano pleme i to možda kao savez sedam plemena u kojem su dominantni bili Hrvati po kojima je cijeli savez dobio ime. Hrvati su nametnuli svoju vlast slavenskim plemenima koji su bili na tim područjima. U Dalmaciji su se prvo Slaveni, a zatim i Hrvati sreli s ostacima autohtonog stanovništva (romanizirani Iliri) te je dalje oblikovanje hrvatskog političkog identiteta išlo kroz stapanje ranih Hrvata, slavenskih kolonista, ratara i Ilira u jednu skupinu s hrvatskim imenom. U Dalmaciji će Hrvati izgraditi svoju organizaciju vlasti čija se jezgra nalazila na prostoru između Nina, Skradina, te Like i proširila se na Trogir, Split i njihovo zaleđe. Na tom prostoru polovinom 9. st. Hrvati su bili uobičajen narod s vlastitim knezom i političkim identitetom.

2.ANTIČKI DOPRINOS HRVATSKOJ DRŽAVNOPRAVNOJ POVIJESTI

Najstariji od prethodnih slojeva koji su postojali na području na kojem se odvija doseljavanje Hrvata vezan je u Ilire (narod bez etničke jedinstvenosti i bez pisane kulture). Prethodnici Ilirija su se doselili s istočnih stepa koncem 3. tisućljeća pr. Kr., a Ilirska plemena su se formulirala nakon prodora naroda na sjeveru Europe oko 1000. god. pr. Kr.

Različita plemena pod nazivom Iliri razvila su se na prostoru od Soče (danas u Slavoniji) do grčkog Epira, te između Dunava i Drave pa do Jadrana. Na Jadranu su se sreli s Grcima koji su između 4. i 2. st. pr. Kr. osnovali svoje kolonije (Vis, Korčula, Trogir, Stobreč, Solin). Grčke kolonije koje su imale zaštitu Rima ugrozila je Ilirska država pod vodstvom kraljice Teute koju su primljani 229. god. pr. Kr. pokorili te Ilirsku državu stavili pod svoj protektorat. Od Krke do Raše su vladali Liburni, a u njihovom zaleđu Japodi. Delmati spustivši se na more, preuzimaju glavnu ulogu u otporu protiv Rimljana i zauzimaju obalu između Krke, Cetine i Neretve gdje je bilo njihovo središte Solona. Rim sve do 27. god. vodi rat protiv Ilira, pogotovo Delmata prema kojima se Ilirik naziva Delmacija, odnosno Dalmacija.

Nakon slamanja ilirskog otpora Ilirik je uključen u Rimsko Carstvo. Rimljani su Ilirik podijelili na Paranju (između Save i Dunava) i Dalmaciju (južno od Save i zapadno od Drine), a Istra je uključena u jednu ilirsku provinciju. To je područje povezano mostovima uz koje su osnovane kolonije (današnji Zadar, Solin, Sisak...) i municipiji (Senj, Nin, Skradin...).

Poticaaj procesu romanizacije bio je proces urbanizacije, podizanje gospodarskih vila, ženidba vojnika s domaćim ženama, širenje latinskog jezika. Hrvati su naišli na latinski jezik i administrativne vještine koje su preuzeli na svoj dvor. U gradovima je dosta dugo ostala očuvana organizacija iz doba antike.

3.HRVATSKA DRŽAVA NARODNIH VLADARA

IZRASTANJE HRVATSKE DRŽAVNOSTI

Prva hrvatska kneževina se javlja u sklopu franačke vlasti. Vlast Bizanta u Dalmaciji je bila poljuljana ekspanzijom Franačke države pod Karlom Velikim. Aachenskim mirom 812. Bizantu je priznata vlast nad mletačkim lagunama i gradovima na istočnoj obali Jadrana (Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik i Kotor) s otocima Osorom, Krkom i Rabom. Franci su dobili Istru, preostali dio obale i kopneno zaleđe.

Svojim područjem Franci su upravljali preko lokalnih knezova, a na prostoru stare rimske Dalmacije zabilježen je prvi hrvatski knez Borna (818.), knez plemena Gačana. Bio je na franačkoj strani u gušenju pobune protiv careve vlasti kneza Donje Panonije Ljudevita. Prvaci političke elite su birali kneza kojeg je potvrđivao car. Knez je raspolagao svojom vojskom i uživao dvostruku legitimaciju i bio vrhovni vladar te upravitelj carske pokrajine.

Krug rodovske aristokracije je bio središte državne moći, a već je knez Trpimir raspolagao uređenim dvorom. Trpimirova darovnica iz 852.god. je jedan od najvažnijih dokumenata hrvatske povijesti u kojem se naziva „Knez Hrvata po Božjoj milosti“. Izgradio je prve mehanizme vlasti države koja se kulturno povezala sa zapadom i smatra se utemeljiteljem dinastije Trpimirovića. Bizant i dalje nastoji preuzeti kontrolu nad Dalmacijom. Od prve polovice 9.st. i Venecija pokazuje pretenzije prema dalmatinskim gradovima. 80-ih godina 9.st. knez Branimir u doba jačanja Bizanta prema papi se odnosio kao prema moralnom i vjerskom autoritetu zainteresiranom za ponovno učvršćenje svoje crkvene vlasti na istočnom Jadranu. Dobio je papinu podršku. Branimir je uspio da ninski biskup Teodozije preuzme splitsku nadbiskupsku stolicu čime je uspostavljen nov odnos hrvatskog vladara i gradova na obali. Taj odnos je zadržan i za kneza Muncimira.

SAMOSTALNO HRVATSKO KRALJEVSTVO

910. Muncimira naslijedio sin Tomislav koji je proširio državno područje i osigurao vlast u Slavoniji, a od Bugara obranio istočne granice. U dokumentima papine kancelarije naziva se *rex*. Od Tomislava su se hrvatski vladari nazivali kraljevima. Bizant je Tomislavu povjerio upravu nad dalmatinskim gradovima, ali za integraciju tih gradova u Hrvatsko Kraljevstvo značajnije je njihovo crkveno povezivanje. Na crkvenom saboru dalmatinskih biskupa 925. u Splitu metropolom Hrvatskog Kraljevstva imenovan je splitski nadbiskup, a Split je postao integralni dio te države. Za Tomislavovih nasljednika izvori bilježe pojavu banova kao dužnosnika koji upravljaju Likom, Gackom i Krbavom u Lici. U pobuni je ubijen Miroslav od strane bana Pribina. Sve do Zvonimira banovi se više nisu upletali u dinastičke sukobe i borbu za vlast.

Stjepan Držislav (969.-997.) je bio u bliskim odnosima s Bizantom te je priznavao suverenitet Bazilija II. koji mu je podijelio titule eparha i patricija. Nije uspio spriječiti da oko 1000.god. Venecija podvrgne pod svoju vlast otoke i obalne gradove. Bizant je u drugoj polovici 10.st. izdvojio Gornju Dalmaciju sa sjedištem u Dubrovniku. Smrt Bazilija II 1025., posljednjeg bizantskog vladara i slabljenje

Bizanta rezultira jačanjem hrvatske države. Vlast nad Hrvatskom i Dalmacijom objedinit će posljednji veliki Trpimirović, Petar Krešimir IV. koji se od 1060. naziva *rex Croatiae et Dalmatiae*.

Zvonimir, ban Slavonije, nakon prestanka vladavine Petra Krešimira (ne zna se zašto) 1075. je izabran za kralja u Solinu. U crkvi Sv. Petra i Mojsija za kralja Hrvatske i Dalmacije ga je okrunio legat pape Grgura VII. Dao mu je žezlo i mač te obećanje o papinoj zaštiti, a Zvonimir je prisegao na plaćanje danka i služenje te darovao samostan sv. Grgura u Vrani. Bio je oženjen Jelenom, sestrom ugarskog kralja Ladislava Arpadovića što je utjecalo na događaje u Hrvatskom Kraljevstvu. Zvonimirov sin je rano umro tako da je Zvonimir umro bez nasljednika. Izbile su dinastičke borbe, nakratko je zavladao Stjepan II iz roda Trpimirovića. U takvoj situaciji dalmatinski gradovi su prihvatili zaštitu Venecije. Namjeru da zadrži vlast imala je i Jelena, odnosno dinastija Arpadovića.

ARPADOVIĆI

Upletanje Ladislava Arpadovića u hrv. dinastijske borbe označit će nastavak hrv.državnosti u drugom političkom okviru koji je obilježavala stabilna vlast, ali slabija zainteresiranost vladajuće dinastije za probleme u Hrv. i Dalmaciji. 1081.god. Ladislav A. je osvojio Slavoniju, ali se s Gvozda morao vratiti u Ugarsku zbog provale nomadskih Kumana. Radi učvršćenja vlasti u Slav. Oko 1094.god. osnovao je Zagrebačku biskupiju podložnu Ostrogonskoj nadbiskupiji čime jime ju je do pol.19.st. vezao uz ugarsku crkvenu hijerarhiju. Za hrv.kralja proglasio je svog sinovca Aljmoša Ladislava. Vlast Arpadovića u Hrv. osigurava Ladislavov nasljednik Koloman 1105.god. On je prisilio obalne gradove da priznaju njegovu vlast. Pacta Conventa je dokument koji pokazuje da je došlo do sporazuma između Kolomana i hrv.prvaka koji su ga prihvatili za kralja. 1102. Koloman je okrunjen za kralja Hrv. i Dalm., a za vladara u Hrv. postavio je sina Stjepana. Koloman je prisilio Split, Zadar, Trogir i Rab na predaju, ali im je dao određene privilegije (nije ubirao daće, ukinuo uzimanje talaca), ujedinio je Slav., Hrv. i Dalmaciju. U novoj uga.-hrv. drž. središte vlasti bilo je daleko od Hrvatske. Bizantska vlast na hrv.-dalm. prostoru nestat će 1180.god. Nakon smrti cara Komena kad je Bela 3. Arpadović vratio Srijem, Bosnu i Dalm. Venecija je pak posve ovladala kvarnerskim otocima i Zadrom. Kralj Gejza 2., otac Bele 3.-eg uveo je običaj da kraljev brat ili sin dobije funkciju hercega koji je upravljao Hrv. i Dalm. Do prijelaza na novi model vladanja doći će s Andrijom 2.-im. Andrija i Bela 4. svoj položaj će pokušati osnažiti podjelom kraljevske zemlje i stvaranjem novog plemstva te podjelom privilegija gradovima koji su se nametnuli kao zaštitnici. U srednjovjekovnoj Slav. nastaju Varaždin, Vukovar, Petrinja, Samobor te Gradec. U 12. i 13.st. posebno su značajni Frankopani. 1251.god. Bela 4. Priznao je Šubićima pravo na vlast nad bribirskom županijom-njihov uspon. U Slav. je uzimicanje kralj.vlasti dovodilo do nereda, pa su se plemstvo i predstavnici slobodnih kraljevskih gradova počeli okupljati na plemićkim saborima. Iz tih saborovanja postupno će se razviti staleški Slav. sabor. Županijsko se plemstvo počelo okupljati na županijskim skupštinama te su vlast u županijama podijelili sa županom kojeg je imenovao kralj. Time su patrimonijalne županije postale lokalne zajednice zasnovane na plemićkoj samoupravi.

4.POLITIČKE PRILIKE OD 12. DO 16. STOLJEĆA

Vladavina dinastija Arpadovića i Anžuvina predstavlja turbulentno vrijeme. Pacta conventa je sporazum sklopljen 1102. između hrvatskog plemstva i ugarskog kralja Kolomana. Taj sporazum predstavlja početak personalne unije s Ugarskom koja će trajati sve do 1526. Koloman je htio dalmatinske gradove pod svojom vlašću, no oni nisu bili u sklopu Hrvatske. Obzirom da je i Venecija pretendirala na to područje Koloman je sklapao ugovore posebno sa svakim gradom i otokom dajući

im određene ustupke i privilegije. Omogućivši im autonomnost (poznata je Trogirska diploma) Koloman je utkao put za razvoj statuta. Dakle, Bizantska Dalmacija u sklop ulazi tek oko 1105. Plemstvo nije plaćalo poreze na posjede, a u slučaju (obrambenog) rata mora potpomoći. Dalmatinski gradovi su 1409. potpali pod Veneciju.

Pod prisilom plemstva Andrija II. izdaje Zlatnu bulu. Zlatna bula Andrije II. iz 1222. označava prijelaz iz patrimonijalne u stalešku državu. Sadrži odredbe o pravima podanika, koje bi danas tumačili kao temeljna ljudska prava i slobode. Najvažnije je pravo otpora i protivljenja (ius resistendi et contradicendi). Plemstvo se može pobuniti protiv vlasti, tj. kralja ako krši povlastice iz Zlatne bule. Andrija II. je poklonio krčkim knezovima (iz kojih su nastali Frankopani) Vinodol.

Zlatna Bula Bele IV. Gradecu 1242. sadrži najopsežniji i najsvečaniji popis privilegija za hrvatske i ugarske kraljevske gradove. Osim uobičajenih, sadrži odredbe kaznenog prava i o uređenju gradskog suda. Ova Bula je važan izvor za upoznavanje običajnog gradečkog prava. Njome se vladar obvezao na vojnu pomoć, grad je dužan kralju pomoći s 10 opremljenih vojnika i dati hranu, tj. zalazninu kad dođu u grad. I Andrija, a još više Bela IV. svoj će položaj pokušati osnažiti podjelom kraljevske zemlje i stvaranjem novog i odanog plemstva te podjelom privilegija gradovima kojima su se nametnuli kao seniori i zaštitnici, dok su od njih dobivali značajna financijska sredstva i vojnu pomoć. Tada u srednjovjekovnoj Slavoniji nastaju slobodni i kraljevski gradovi među kojima se posebno ističe Gradec. Kraljevskim privilegijama ti gradovi dobivaju autonomni status.

No, za razliku od dalmatinskih gradova, spomenuti gradovi s iznimkom Zagreba nisu dobili i pravo stvaranja vlastitog (statutarnog) prava. Slobodni kraljevski gradovi u pravnom su smislu osnovani kraljevskim privilegijama, a ne pregovaranjem s već postojećim gradskim vlastima kao u slučaju dalmatinskih gradova. Zbog toga je položaj slobodnih kraljevskih gradova, iako snažan, bio slabiji nego li onaj dalmatinskih gradova.

Dio procesa feudalizacije bilo je i uzdizanje moćnih hrvatskih velikaških rodova u 12. i 13. st. Bela III. 1193. kao nasljedni posjed priznaje cijelo područje Modruša krčkim knezovima koji su kasnije nazvani Frankopani (i koji su bili posebno značajni u gore navedenom procesu). Bela IV. je pak 1251. bibrskim knezovima Šubićima formalno priznao pravo na vlast nad bibrskom županijom kojom su oni već odavna upravljali kao nasljedni župani. U Slavoniji je uzimicanje kraljevske vlasti stvaralo nesigurnost i pravni nered. U tim su se okolnostima slavonsko niže plemstvo i predstavnici slobodnih kraljevskih gradova počeli okupljati na plemićkim saborima kako bi zaštitili svoje interese. Iz tih će se saborovanje razviti staleški Slavonski sabor. U Slavoniji su patrimonijalne kraljevske županije postale lokalne zajednice zasnovane na plemićkoj samoupravi. Vladavina Arpadovića predstavlja turbulentno razdoblje i formiranje tzv. lenške države (leno – veliki posjedi, tj. darovnice koje je vladar davao plemićima). 1301. na vlast dolazi dinastija Anžuvina.

6.PRAGMATIČKA SANKCIJA

Dvadesetogodisnji Varšavski mir po isteku nije proizveden, a neprijateljstvo je rezultiralo uspjesima austrijske vojske. 1687. trupe Leopolda 1. oslobodile su Budim i vratile područja Uga., Hrv., Slavonije. Ugarsko-hrvatski sabor 1687. je prihvatio njegov prijedlog i donio zakon o pravu nasljedstva ugarske krune u dinastiji Hasburgovaca po muškoj liniji s time da Ugarsko-hrvatski staleži nakon izumiranja roda kuće Hasburgovaca mogu samostalno izabrati vladara. Time je uspostavljen nasljedni red po kojem su se Ugarska i Hrvatska razlikovale od austrijskih nasljednih zemalja. U austrijskim zemljama Hasburgovci su nasljeđivali vlast i po ženskoj i po muškoj liniji.

Leopolda 2. nakon smrti nasljedio je sin Josip 1. koji je umro bez muških potomaka, pa ga je nasljedio brat Karlo 3. koji nije imao djece. Njegova smrt bi dovela do građanskog rata za ugarsko prestolje, s obzirom da bi u tom slučaju staleži imali pravo na samostalan izbor vladara. Karlo 3. je želio osigurati nasljeđivanje po ženskoj liniji. Ugarski staleži su inzistirali na svojim pravima na samostalan izbor vladara, nakon prekida muške linije, za razliku od njih Hrvatsko-slavonski sabor donosi 11.3.1712. donosi Pragmatičku sankciju obrazloživši taj potez izbjegavanjem građanskog rata.

Ključni sadržaj Pragmatičke sankcije je priznavanje nasljeđivanja po ženskoj lozi kuće Hasburgovaca u slučaju nepostojanja muških nasljednika, ali uz uvjet da buduća vladarica stoluje u Austriji i vlada Štajerskom, Koruškom i Kranjskom. Izostavljanjem Ugarske hrv. plemstvo je pokazalo privrženost austrijskim zemljama, a kao protuuslugu od vladara su tražili potvrdu prava i slobode staleža. Donošenjem Pragmatičke sankcije Sabor je potvrdio hrvatsku političku samostalnost.

Državna konferencija u Beču je preporučila vladaru da sankcionira taj akt, no on se nije htio zamjeriti ugarskim staležima koji su prosvjedovali protiv držanja hrv. staleža. Hrvatska Pragmatička sankcija nikad nije dobila potvrdu vladara i stekla pravnu snagu, ali ima značaj političkog akta kojim je iskazana hrv. ustavna posebnost i neovisnost.

1713. Karlo je donio tzv. dvorsku Pragmatičku sankciju kao kućni zakon o redu nasljedstva u kući Hasburga. Utvrdila je da vrijedi pravo ženskog nasljeđivanja prijestolja koje se proteže i na njihove potomke, te proglasila nedjeljivost zemalja Hasburške monarhije.

Karlo je vojnim uspjesima učvrstio svoju moć, pa je Ugarsko-hrvatski sabor 1722. prihvatio Pragmatičku sankciju i uobličio je u dva zakonska članka.

7. OPĆA OBILJEŽJA REFORMI MARIJE TEREZIJE I JOSIPA 2.

Marija Terezija je preuzimanjem vladarske časti svoje pravo na prijestolje obranila pred ostalim pretendentima u tzv. ratovima za austrijsko nasljeđe u kojima su sudjelovale gotovo sve europske zemlje. To je ojačalo njezin položaj, međutim Sedmogodišnji rat koji je urodio porazom od Pruske i gubitkom Šleske potaknuo je bečki dvor na traženje puta kojim će vratiti premoć među državama Sv. Rim. Carstva. Ponajprije su morali ojačati financijske osnove, a to se moglo postići jačanjem gospodarstva, izmjenom zastarjelog poreznog sustava i reformom uprave. U Ugarskoj, Hrv. i Slav. vlast staleža je onemogućila takve pokušaje. U Ugarskoj je bečki dvor svoj utjecaj realizirao preko Ugarskog namjesničkog vijeća i preko velikih župana u županijama. To nije bilo moguće u Banskou Hrvatskoj gdje takve institucije nisu bile uvedene, već je uprava počivala na tradicionalnom ustroju.

Utjecaj bečkog središta trebao je uvesti upravna tijela neovisna o Hrv.-slav. Saboru. Izgradnja snažne države preko jačanja njene vojne i financijske osnove potaknula je niz upravnih i društvenih reformi. Učinkovito ubiranje poreza tražilo je uređenu upravu s obrazovanim osobljem.

Kroz širenje nadležnosti M.Terezije i brige o temeljnim pravima podanika pojavljuje se intervencionistička država. Reforme njezina sina Josipa 2.-og : on je postavio izazov samom sustavu. Promjene uvedene u njihovom vladanju označuju se kao predmodernizacijske reforme koje ne spadaju u srednji vijek,ali ni u modernu regulativu.

8.ŽUPANIJE (PREUSTROJ ŽUP. UREĐENJA)

U trenutku dolaska M. Terezije na prijestolje vlast bana i Sabora se protezala na tri hrv.županije(Zagrebačka,Križevačkai Varaždinska). Tri slav.žup.(Virovitička,Požeška i Srijemska) bile su obnovljene nakon protjerivanja Osmanlija,ali su zadžane pod upravom bečke Dvorske komore. M. Terezija ih je 1745.god. stavila pod vlast bana i Sabora. U pogledu prikupljanja poreza stavljene su pod nadležnost Ugarskog namjesničkog vijeća. U njih je uveden mađarski porezni sustav. Ugarski sabor donio je zaključak da slav.županije šalju svoje predstavnike u Uga.-hrv. sabor.

M.Terezija je slav.županije organizirala na osnovi ugarskog modela koji će se protegnuti na tri hrv.županije. One su do tada su bile organizirane na tradicionalni način. Prema ugarskom modelu,uprava žup. sastojala se od velikog župana čelu županije te županijske skupštine i magistrata sa službenicima. Velikog župana je imenovao i plaćao kralj te je on u kraljevo ime upravljao županijom,sudio i bio predstavnik žup. U Saboru. Žup.skupština je obavljala poslove vojne,upravne i financijske prirode te pravosudna pitanja. Na velikim žup.skupštinama sva 4 staleža svake su 3 godine birala žup.službenike na prijedlog velikog župana. Male žup.skupš. rješavale su tekuće i hitne poslove uz potvrdu velike skupštine. Kralj je sa županijama komunicirao preko Ugarskog namjesničkog vijeća ili Hrv.kralj.vijeća. Žup. autonomiju snažno je ojačalo pravo remonstracije županije. Ako su kraljeve uredbe povređivale prava staleža ili žup.,one su o tome izvještavale kralja,ako uredba ne bi bila izmijenjena,županija bi odgodila njezinu provedbu ili ne bi ubirala porez u ime kralja. Na taj je način poraslo značenje županija. Bečko središte je kraljevim imenovanjem velikih župana dobilo svog neposrednog predstavnika u Hrv. i Slavoniji.

9.REFORME DRŽ.UPRAVE (HRVATSKO KRALJEVSKO VIJEĆE)

1767. kraljica je osnovala Kraljevsko vijeće za kraljevine Dalmaciju,Hrvatsku i Slavoniju koje se nazivalo Hrvatsko kraljevsko vijeće.Do njegova osnivanja je došlo zato što su ban i Hrvatsko-slavonski sabor pokazali suzdržanost prema izvršenju kraljičinih reformi.Osnivanje Kraljevskog vijeća pripremili su bečka vlada i Ugarsko namjesničko vijeće bez sudjelovanja bana i Sabora.Sabor je tvrdio da nadležnost za osnivanje tog vijeća pripada Ugarsko-hrvatskom saboru jer se reorganizacija vladarskog aparata nije odnosila na Bansku Hrvatsku.Sabor je molio vladaricu da izjednači njegov položaj s položajem Ugarskog namjesničkog vijeća .Potom je kraljica obećala da će Kraljevsko vijeće imati jednak položaj kao i Ugarsko namjesničko vijeće.

Hrvatsko kraljevsko vijeće 1767. započelo je sa radom. Sjedište je prvo bilo u Varaždinu,a 1776. premješteno u Zagreb. Predsjedao mu je ban i jos 9-orica službenika. Petorica članova Vijeća su bila specijalizirana za upravno-politička pitanja,pravosuđe,prosvjetu,financije i vojno-upravna

pitanja. Uključivali su po jednog člana iz prelata i velikaša, jednog zemaljskog dužnosnika i dvojicu plemića. Vijeće je bilo neposredno podređeno vladarici, od nje je primalo naloge i podnosilo joj izvješće. Prije 1767. Hrv.-slav. sabor je sazivan nekoliko puta godišnje, a od tada samo 4 puta. Od 1773. do 1790. nije uopće sazivan. Vijeće je preuzelo obavljanje izvršnih i upravnih ovlasti. Osnivanjem Vijeća počinje uvođenje moderne uprave u Bansku Hrvatsku. Vijeće je unaprijedilo trgovinu i obrt i cijelo hrvatsko gospodarstvo. Članovi Vijeća su bili obrazovani, a najistaknutiji je bio protonotar Nikola Škrlec Lamnički. Unaprijedio je visokoškolsko i gimnazijsko obrazovanje. Dosezi djelovanja tog vijeća su bili ograničeni zbog neobrazovanog upravnog osoblja u županijama. Zbog toga je jedna od najvažnijih ciljeva reformi bila potreba obrazovanja upravnog osoblja.

Vijeće je ukinuto 1779., a njegove nadležnosti prenesene su na Ugarsko namjesničko vijeće. Do ukidanja je došlo na inicijativu Ugarske kancelarije radi stvaranja jedinstvene uprave za cijelu Ugarsku. U Ugar. namjesničko vijeće prešla su dvojica savjetnika i nekoliko činovnika, ali su imali ulogu upravnih službenika za Bansku Hrvatsku. Ban je postavljen za člana tog vijeća da posreduje između tog vijeća i hrv. staleža. Tako je to Vijeće preuzelo upravljanje hrvatskim županijama i gradovima.

10. URBARI MARIJE TEREZIJE

Urbari su bili pravi akti kojima su utvđene obveze kmetova prema vlastelinu. Donosili su ih vlastelini za područja svoga vlastelinstva. Promijenjeni gospodarski i društveni odnosi u Monarhiji u 18. st. doveli su do pojačanih potreba vlastelina za novcem i za povećanom proizvodnjom proizvoda na vlastelinstvu koji su se mogli plasirati na tržištu. To je dovelo do pojačane eksploatacije kmetova i njihovih buna. Najveća buna je bila u Zagorju i Podravini 1755., a krvavo je ugušena intervencijom koju je vodio podban Ivan Rauch. To je nanijelo velike štete gospodarstvu, otežalo ubiranje poreza i drugih kmetskih davanja.

Kraljica je 1756. Donijela tzv. Slavonski urbar, a tek 1780. tzv. Hrvatski urbar. Uredila je urbarijalne odnose u Slavoniji i Hrvatskoj. Urbari su se temeljili na propisima i običajima. Glavno obilježje urbara bila je njihova dispozitivna narav temeljem koje su utvrdili najveća opterećenja seljaka, dok su vlastelini svojim urbarima za područje svog vlastelinstva mogli utvrditi manja opterećenja. Time je smanjena eksploatacija seljaka, umanjene razlozi njihovih buna i urednije su ispunjavali porezne obveze prema državi. Kraljica je 1755. za Hrvatsku na snagu uvela Privremeni urbar koji je dostavila Hrvatsko-slavonskom saboru tražeći da se na temelju njega izradi konačni urbar, no hrvatsko plemstvo se sve do 1780. protivilo usvajanju tog akta smatrajući da rješenje tog pitanja mora ostati u rukama staleža.

Posebna vrijednost urbara je u tome što su državnim propisima uređeni odnosi koji su bili privatnopravne naravi i temeljeni na pravnoj tradiciji. Time je nova apsolutistička država intervenirala u društvo radi zaštite ugroženih podanika i radi uspostavljanja racionalnijeg uređenja čija je svrha bila izvršavanje financijskih obveza prema državi.

11. PRAVNI STUDIJI (UPRAVNO I PRAVNO OBRAZOVANJE)

Uvođenje moderne uprave u Bansku Hrvatsku tražilo je i obrazovano upravno osoblje. Marija Terezija je darovitim mladićima iz Banske Hrv. dodjeljivala stipendije za studij kameralistike (uprav.-pol. znanosti). No trebalo je osnivati i odgovarajuće zavode u samoj zemlji. 1769. dekretom Marije Terezije osnovana je Političko-kameralna škola sa sjedištem u Varaždinu, ali na inicijativu Vijeća 1772. škola je premještena u Zagreb. Ban je bio zadužen da osigura i prati njezin rad, prisustvuje ispitu i kraljici podnosi izvješća. Škola je trajala 2 godine, nastavni jezik je bio njemački, a Adalbert Barić je postavljen za profesora jer je poznao hrvatski jezik, ali ipak predavanja je držao na latinskom. Studenti su bili plemićkog i građanskog porijekla. Škola je ukinuta 1776., a od tada je prošlo 200 studenata koji su predstavljali elitnu jezgru nove uprave.

1776. osnovana je Kraljevska akademija znanosti s tri dvogodišnja fakulteta-filozofski, pravni i teološki. Za ravnatelja je postavljen Nikola Škrlec Lamnički. Studij prava i teologije se mogao upisati tek nakon završenog filozofskog. Na Pravnom fakultetu pet profesora je predavalo 4 obvezna predmeta (kanonsko pravo, prirodno, međunarodno i opće javno pravo te uprav.-pol. znanosti). Prvi udžbenik na hrvatskom jeziku profesora Imbre Domina predstavlja povijesni uvod u studij građanskog prava. Kraljevska akademija je ukinuta 1850. Tada je umjesto dvogodišnjeg Pravnog fakulteta osnovana trogodišnja Pravoslavna akademija. Teološki fakultet je premješten u sjemenište, a Filozofski fakultet 1850. ukinut. Studij na Pravoslavnoj akademiji 1868. produljen na 4 godine što je bila osnova na kojoj će 1874. biti osnovano Sveučilište u Zagrebu s tri fakulteta (Filozofski, Teološki i Pravni).

12. REFORME JOSIPA II

Mariju Tereziju na mjestu kralja nasljedio je njezin sin Josip 2., njegovo vladanje provedeno je u apsolutističkom duhu bez obzira na protivljenje staleža. Smatrao je da vladar „prvi činovnik države“. Htio je H. Monarhiju ustrojiti kao jedinstvenu njemačku državu, njegovo nezadovoljstvo bilo je vezano za staleški ustroj i poseban položaj Katoličke crkve, čija su prava ometala njegove namjere. Zbog toga je oslabio njezin položaj Patentom o vjerskoj toleranciji 1781. Kojim je uspostavljena jednakopravnost svih priznatih vjera. Osiguravao je nadzor provedbe papinih naputaka u Ugarskoj i Banskoj Hrv. i djelovanje crkve nastojao usmjeriti prema području javnog interesa zato je ukinuo samostanske redove koji se nisu bavili općekorisnom djelatnošću. U namjeri da uspostavi centralističku državu 1784. godine nametnuo je njemački jezik kao službeni, a potom je podijelio Hrvatsku i Ugarsku na 10 okruga bez obzira na prijašnje županijske granice i granice među državama, na čelu okruga bio je kraljevov povjerenik. Županija je od prijašnje jedinice s jakom autonomijom postala najniža jedinica uprave. Županijske skupštine nisu ukinute, ali nisu se više sastajale. Između kralja i županija posredovao je ban. Patentom o ukidanju kmetstva iz kmetstva Josip je kmetovima podario niz „sloboda“. One su bile virtualne jer kmetu nisu osigurale vlasništvo nad zemljištem. Osim toga ugarske i hrv. županije taj patent nisu proglasile. Pokušao je provesti reforme poreznog sustava i uvesti opće porezne obveze. To je izazvalo val nezadovoljstva, a zbog žestine reakcija i pritiska Mađara nezadovoljnih njegovom centralističkom politikom vratio je na snagu ustavni poredak u Ugarskoj i Banskoj Hrv. Te je ukinuo sve odredbe koje je donio osim patenta o vjerskoj toleranciji i ukidanja kmetstva. obećao je sazivanje sabora, ali obećanje nije stigao ispuniti jer je umro (1790god). Naslijedio ga je brat Leopold 2.

13. SABORI 1790. I 1791

U pripremi za zasjedanje Hrv.-slav. sabora 1790. sastala se skupština Zagrebačke županije. Skupština prihvatila prijedlog da se sjedine s Ugarsko zbog obrane od pokušaja Habsburgovaca da uzurpiraju prava hrvatskih staleža i uputile prijedlog Saboru. Hrv.-slav. saboru donio je zaključak i dao uputu nuncijima da se Uga.-hrv saboru predloži da se za Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju osnuje zajedničke vlada koja će paziti da se ne dogodi ništa protivno zakonima tih kraljevina te da šest hrv. i slav. županija primaju naloge od Ugarskog namjesničkog vijeća. Sabor je utvrdio i prijedlog da se odlučivanje o izvanrednom ratnom porezu s Hrv.-slav sabora prenese na Ugarsko-hrvatski sabor. Ugarsko-hrvatski sabor je prihvatio prijedloge i donio dva zakonska članka koja je kralj sankcionirao kao zakonski članak LVIII:1791 o prenošenju nadležnosti o odlučivanju o ratnom porezu na Ugarsko-hrvatski sabor i zakonski članak LIX:1791. o prenošenju upravnih nadležnosti Hrv.-slav. sabora na Ugarsko namjesničko vijeće.

Radilo se o prijenosu nadležnosti Hrv.-slav. sabora na ugarska tijela, ali su Saboru preostale druge nadležnosti koje nisu bile prenesene npr. izbor i davanje naputaka nuncijama, pravo odlučivanja glede službenog jezika... No hrvatski staleži su zakonskim člancima izvršili dalekosežnu promjenu položaja Banske Hrvatske. Ratio odluke hrv. Staleža ležao je uvjerenju da su oni zbog slabije financijske i političke snage izloženi utjecaju bečkih vlasti te da će njihovo zajedništvo s ugarskim plemstvom učvrstiti obranu ustavnosti.

Odluka Hrv.-slav. sabora počivala je na uvjerenju o solidarnosti ugarskih i hrvatskih staleža, međutim to je imalo sve manju osnovu kad je u Europi počeo proces rušenja staleškog tipa društva i izrastanje nacionalne države čije je bitno obilježje uključenost cjelokupnog stanovništva u državi u političku zajednicu. Na samom Saboru 1790. nakon prosvjeda hrv. delegata otklonjen je zaključak o uvođenju mađarskog jezika u Bansku Hrvatsku.

DRŽAVNOPRAVNE I POLITIČKE POSLJEDICE ODLUKA

Rezultat odluka iz 1791. je bio da je Ugarsko namjesničko vijeće izdavalo naredbe hrvatskim županijama i preuzelo poslove hrv. uprave, a Uga.-hrv. sabor preuzeo odlučivanje o javnim funkcijama. Prenošnje upravnih poslova na Ugar. namjesničko vijeće postavljalo je Bansku Hrvatsku u položaj perifernog dijela Ugarske. Opalo je značenje Hrv.-slav. sabora koji se sastajao prije zasjedanja Uga.-hrv. sabora da izabere nuncije i da im naputke i nakraju bi saslušao njihova izvješća i proglasio donesene zakone. Ban se pretvorio u izvršnog službenika Ugarskog namjesničkog vijeća. Središte političke scene se iz Zagreba preselilo u Budim.

U okolnostima pretvaranja Ugarske u mađarsku nacionalnu državu prijenos hrvatske nadležnosti na ugarska tijela rezultirat će političkom marginalizacijom Banske Hrvatske i mađarskim zahtjevima za umanjnjem hrv. autonomnih prava te potpunijim uključivanjem Hrvatske u mađarski politički korpus. Ta ofenzivna mađarska politika te hrvatska obrana tradicionalnih prava na legitimističkim osnovama obilježiti politički razvoj do 1848.

14. FORME SREDNJ. DRŽAVE(PATRIMONIJALNA, LENSKA I STALEŠKA)

PATRIMONIJALNA DRŽAVA

Društvena diferencijacija iz koje se razvila osnova koja je vodila uspostavljanju struktura vlasti u hrvatskoj u 9. st. započelo je preko tributarnog plaćanja poreza koji je franački vladar ubirao. Za

prikupljanje poreza bili su zaduženi possessors-pojedinci koji su predstavljali puk i bili vjerni vladaru. Taj sustav preuzeli i hrv. vladari koje vrela od Trpimira nazivaju dominus (gospodar) . S tim je povezan i sadržaj pojma dominium (vlasništvo, pravo samostalnog vladanja, pravo uživanja prihoda sa zemljišta). To je osnovno obilježje patrimonijalnog tipa države u kojoj je vladar izvor vlasti, vlasnik sve zemlje, a državni službenici kraljevi službenici. Vladar je pojedina zemljišta ustupao svojim dužnosnicima i njihovim obiteljima kao nagrade za usluge. Ustupao je i pravo vršenja nekih funkcija državne vlasti nad osobama na tom zemljištu i tako su nastala vlastelinstva i slobodno stanovništvo se pretvaralo u zavisno stanovništvo na vlastelinstvima.

To je bila osnova društvene diferencijacije koja je u razdoblje patrimonijalne države od 9. do 13. st. urodila društvenom strukturom zasnovanom na razlici između vladajućih i vladanih. U vladajuće su spadali vladar, njegovi službenici i vlastelini. U prvu podskupinu vladanih je spadalo slobodno stanovništvo koje prije nije bilo podložno drugome i slobodni seljaci. Slobodni status su imali i građani i svećenstvo. Drugu podskupinu činile su osobe podložne vlasti gospodara. To su sluge koje su imale ograničenu poslovnu sposobnost.

Vladar je izvor vlasti u državi, državni službenici su banovi i župani te dvorske službe, a narodne skupštine su mjesta na kojima je vladar sudio i gdje su proglašavani njegovi zakoni.

LENSKA DRŽAVA

Iz dihotomne društvene strukture se između 13. i 15. st. razvilo 5 glavnih društvenih skupina koje su predstavljale prijelaz prema izraženom strukturiranju karakterističnom za stalešku državu. U prvoj skupini su crkveni i svjetovni vlastelini čija je moć označena na račun kralja i on spada u njih. Iz te skupine poslije će se razviti velikaši. Drugu skupinu su činili servientes regis (kraljevi sluge)-vlastelini s manjim posjedom. Iz tog sloja će se razviti plemstvo. Treću skupinu su činili slobodnjaci (liberi)-zemljoposjednici, obrtnici, trgovci koji nisu bili pod vlašću vlastelina. U četvrtoj skupini je bilo slobodno stanovništvo-podložnici kraljevih utvrda s različitim službama. Dio iz te skupine je ušao u plemstvo, a dio su postali kmetovi. Najbrojniji su kmetovi koji su bili obvezni radnu i novčanu rentu prema vlastelinu. U petoj skupini su bili neslobodni sluge.

Sustav odnosa na toj strukturi povijesničari nazivaju lenskom državom. Vlastelini postaju nosioci državne vlasti i kraljeve županije pretvaraju u svoja vlastelinstva. Jača položaj gradova na obali, a vladar stvara nove gradove i potiče stvaranje nižeg plemstva kao privilegiranog sloja. Od 13. st. tu će se plemstvo sastajati na skupštinama radi utvrđivanja sadržaja prava koje primjenjuju kraljevi sudovi i radi obrane svojih interesa.

STALEŠKA DRŽAVA

U 15. se stoljeću razvilo staleško društvo s jasno uobličenim staležima čiji je položaj pravno određen. Funkcije vlasti su podijeljene između vladara i staleža na način tako da svaki od njih ima vlastite organe s nadležnostima. Obilježja takvog staleškog tipa države u Hrvatskoj i Slavoniji su vidljiva u promijenjenom položaju Slavanskog te Hrvatsko-slavonskog sabora. Sabori se pretvaraju u

tijela koja redovito djeluju i u kojima su okupljeni članovi koji donose odluke u javnim poslovima, a vladar ne može donijeti opće i druge najznačajnije odluke bez suglasnosti sabora. Onaj dio stanovništva koji je u Hrvatskoj i Slavoniji imao pravo sudjelovanja na staleškim saborima te pravo na obnašanje javnih funkcija, nazivao se staleži i redovi Kraljevstva. U staleškom su se razdoblju uobličila četiri staleža čiji su pripadnici imali različita politička prava i obveze. To su bili prelati, velikaši, plemstvo, a u četvrti stalež su kao cjelina spadali kraljevski slobodni gradovi s položajem plemića. Prelati su bili visoki dužnosnici u hijerarhiji Katoličke crkve (biskupi, opati, prepoziti na čelu kaptola). Oni su imali viši homagium (krvninu) nego plemstvo. Drugi staleži su činili velikaši u koje je spadalo državno plemstvo odnosno visoki državni dužnosnici (ban, dvorski dostojanstvenici, veliki župani, grofovi, baruni). I oni su uživali viši homagium nego plemstvo. Treći je stalež činilo plemstvo. To su bili sitni vlastelini s malim posjedom, oslobođeni od davanja kralju koji im je jamčio zaštitu i sudsku zaštitu koje im je u ime vladara vršio ban. Obveze plemstva bile su vjernost vladaru i obveza ratovanja za njega na svoj trošak u zemlji, a na kraljevov trošak izvan zemlje, te sudjelovanje na saborima. Svi pripadnici prvih triju staleža uživali su pravo na osobnu slobodu, izuzeće od oporezivanja i posebnu plemićku sudbenost. Formalno je i niže plemstvo imalo pravno na obavljanje svih javnih službi kao i prelati i velikaši, ali u stvarnosti je bilo drugačije. Snagu nižem plemstvu davalo je to što je ono držalo županijsku upravu i sudstvo. Kraljevski slobodni grad imao je položaj pravne osobe s pravom na plemićke privilegije, a grad u Saboru su predstavljala dvojica izaslanika. Građaninom se postajalo stjecanjem vlasništva nekretnine u gradu ili bavljenjem obrtom i trgovinom. Slobodnjaci su bilo oni koji nisu spadali među četiri staleža, a nisu ni bili podređeni vlastelinu (neplemići oženjeni plemkinjama, kao i odvjetnici, trgovci, liječnici koji su neovisno živjeli, ali nisu imali građanski status). Najbrojniji dio stanovništva bili su kmetovi koji su živjeli na vlastelinstvu u poluslobodnom i zavisnom stanju. Zemljište vlastelinstva se dijelilo na alodijalna zemljišta, urbarijalna zemljišta, izvanselišna zemljišta i zajednička zemljišta. Kmetovi su živjeli na urbarijalnom zemljištu koje su činila kmetška selišta. Imali su položaj trajnog zakupnika selišta koje su obrađivali te su njime mogli raspolagati za života i oporučno nakon smrti uz dozvolu vlastelina. Kmetovi su mogli na temelju sporazuma s vlastelinom iskorištavati i izvanselišno zemljište. Osnovne obveze kmeta prema vlastelinu bile su novčana i naturalna renta. Kmet je bio obavezan i na razna davanja državi i Katoličkoj crkvi u novcu i naturi. Alodijalna zemljišta (oranice, livade, voćnjaci) bila su zemljišta koja je obrađivao kmet kao svoju radnu obvezu i s kojih su prohodi u potpunosti pripadali vlastelinu. Zajednička zemljišta bila su ona koja su mogli iskorištavati i kmetovi i vlastelini (pašnjaci za ispašu krupne stoke). Kmetovi su se mogli slobodno seliti uz predhodno podmirenje svojih davanja i uz dopuštenje vlastelinskog suda. No u praksi je to bilo vrlo različito, tek su patentom Josipa II. svi kmetovi dobili pravo seljenja. U Dalmaciji je najznačajnije obilježje bilo izgradnja komunalnih društava u gradovima s jakom autonomijom. Osnova takvog razvoja bila je izdvajanje imućnijih i uglednijih pojedinaca i njihovih rodova. Ti su pojedinci i rodovi postupno dobivali sve značajniju političku ulogu te su se izdvojili u vijeće. Time se izjednačeno stanovništvo podijelilo na pučane i gradsko plemstvo koje je imalo sva politička prava. U Dalmaciji nije bilo kmetstva, ali je postojao kolonat. Kolonat se od kmetstva razlikovao po tome što je kolon bio podređen državnom sudstvu, a ne sudskoj vlasti vlasnika zemljišta.

15.INSTITUCIJE DRŽAVNE VLASTI:VLADAR,BAN,ŠABOR

VLADAR I NJEGOVE SLUŽBE

Od 9. do 11.st. hrvatski vladari su bili u vazalnom odnosu prema franačkom ili bizantskom vladaru ili prema papi. Kao prvi hrvatski vladar može se uzeti knez Trpimir koji je, kao i knezovi i vladari nakon njega, predstavljao najvišu vlast u unutarnjim odnosima, vanjskoj politici te ratu i miru. Rečeno je da se vladar naziva dux iako se u 9.st. nazivao rex (no tada nije bio krunjen). Kako je s Trpimirom ustanovljena dinastija Trpimirovića, smatralo se da je u doba samostalnog Hrvatskog Kraljevstva vrijedilo nasljedno načelo, ali sukobi između potencijalnih nasljednika pokazuju da red nasljeđivanja nije bio ustanovljen pa ni nasljedno načelo nije bilo stabilno. U patrimonijalnom razdoblju, vladar je bio izvor sve vlasti. Određivao je državnu organizaciju, postavljao sve službenike te ubirao sve poreze. Bio je zaštitnik pravnog poretka pa mu je zadaća bila osiguranje mira i stabilnosti, a glavna funkcija suđenje. Najvažnije odluke donosio je uz savjet dvorskog vijeća kojem je određivao sastav. S njim su vijećali župani, kraljica, ban, opati, biskupi...

Petar Krešimir IV. je 1066. god. postavio suvladara (dux), a Koloman je svog sina Stjepana postavio za mlađeg kralja. Mlađi kralj je svoju vlast izvodio iz kraljeve vlasti te je prema kralju bio u vazalskom odnosu. Od Gejze II. u Hrvatskoj će kraljeve zamjenjivati herceh koji je obično potjecao iz kraljeve obitelji i u pravilu bio budući kralj. Razlika između mlađeg kralja i hercega je ta što je mlađi kralj svoju vlast vršio kao prijestolonasljednik neovisno o kralju, a herceg je bio kao vazal podređen kralju (koji mu je mogao oduzeti funkciju hercega). Poseban dvorski aparat pojavljuje se kada se uz vladara pojavljuju župani od kojih posebne funkcije imaju komornik i dvojica kapelana. Komornik se brinuo o riznici, prihodima i rashodima kraljeve blagajne... Tepčija (dvorski župan) je obavljao sudsku funkciju umjesto kralja. U razdoblju lenške države, Arpadovići su dijelili vlast s vlastelinima. Kralj je svoja prava gubio putem prenošenja na vlasteline ili njihovom uzurpacijom.

Zlatna bula iz 1222. god. i *ius resistendi* te pravo obveza kralja da od plemstva traži savjet obilježja su novog položaja kralja. Značajna je i zavjernica kojom su staleži, pri izboru novog kralja, nametali ograničenja njemu i njegovim nasljednicima. U tom razdoblju, kralj je izdavao darovnice i dijelio privilegije te vršio sudbene vlasti. Na temelju zlatne bule Andrije II., kralj je morao održavati godišnje svadbene skupštine, a iz tih su se skupština kasnije razvili sabori. Kralj je bio vrhovni zapovjednik vojeske koju su prvi činili vazali, kraljevi funkcionari i opća narodna vojska, a za vrijeme Anžuvina uobličen je banderijalni sustav u kojem su crkveni i svjetovni vlastelini opremali vojnu posadu. Institucije mlađeg kralja i hercega nisu se dugo održale zato što su te časti bile izraz patrimonijalnog položaja vladara koji nije imao nikakva ograničenja.

Kraljev aparat, u lenskom razdoblju, činili su palatin, ban, dvorski sudac, personal, tavernik... Najvažniji je bio palatin koji je do 1443. god. vršio sudbenu nadležnost samo za područje Ugarske, a od te godine je na području Hrvatske i Dalmacije sudio u slučajevima povrede interesa kralja. Tavernik je bio nadzornik kraljeve riznice i upravitelj kraljevih prihoda i rashoda, no on je rješavao i prizive protiv presuda gradskih sudova. Zbog toga je formirao tavernikalni sud i razvio tavernikalno pravo. Kad su Habsburgovci došli na vlast, monarhija je bila nasljedna, ali je do 1687. god. bila bez utvrđenog nasljednog reda. Tada je on utvrđen po pravu nasljeđivanja prvorodenih sinova, a

pragmatičkom sankcijom je prihvaćeno i pravo nasljeđa žena. Sljedeći nasljednik morao je biti okrunjen 6 mjeseci nakon smrti prethodnog kralja. Uz tu krunidbu su se trebali obavljati i posebni obredi za izdavanje zavjernice i prisega kralja na poštovanje te zavjernice. Najvažnije točke zavjernice su bile obvezivanje kralja da će poštovati buduće zakone koje će donijeti, da će poštovati zlatnu bulu, da će kraljevsku krunu zadržati u Ugarskoj....Neke od najvažnijih prava kraljevske vlasti su pravo objave rata i zaključenje mira, sklapanje međunarodnih ugovora, vođenje vanjske politike, vrhovno zapovjedništvo, a i imao je pravo zazivanja i otpuštanja Ugarsko - hrvatskog i Hrvatsko - slav. sabora i pravo zakonodavne inicijative.

BAN

Ban je bio najveći dužnosnik na području Hrvatskog kraljevstva. Prvo je imao vojnu funkciju, ali je ustanovljenjem županija postao najviši dužnosnik na hrvatskom dvoru te je djelovao kao kraljev zamjenik. Arpadovići su postavljali dva ili čak tri bana za područje Hrvatske, Slavonije i za obalno područje. On je obavljao vojne, sudske i izvršne poslove. Ban je bio shvaćen kao poglavar pridružene zemlje, a ne kao dio ugarske redovite hijerarhije pa ga je preskakao redosljed predsjedanja Ugarsko - hrvatskim saborima. Vlast banova se snažno razvila pa se približila vladarskoj. Tako su Šubići vladali Dalmacijom i Hrvatskom praktički kao samostalni vladari te su se sukobljavali i sa kraljem. Od učvršćenja položaja Hrvatsko - slav. sabora, kandidate je kralju predlagao Sabor. Ban je također provodio kraljeve naloge i provodio saborske zaključke. Ako bi povrijedio prava staleža, Sabor je protiv njega izjavljivao pritužbu kralju. Uvođenje u funkciju bana obavljalo se pred Hrv. - slav. saborom gdje je ban polagao prisegu kralju pred povjerenicima Sabora.

Uz bana je postojao i podban kojeg je birao sami ban, a njegova funkcija je trajala kao i banova. Podban je ujedinjavao funkciju velikih župana Zagrebačke i Križevačke županije. Najvažnija nadležnost bana je bilo sazivanje skupštine plemstva gdje je saslušavao pritužbe i rješavao probleme. Banovi su sudili samostalno te su imali opću nadležnost koja je obuhvaćala sve vrste sporova, ali ne i izricanje smrtno kazne i zapljenu imovine. Ban je također ubirao i kraljeve poreze od kojih je najvažnija marturina (zemljišni porez), prihodi od rudarenja....Za Arpadoviće, ban je zapovijedao vojskom Kraljevstva, a za Anžuvina je zapovijedao samo svojim banderijama. Tako je ban objedinjavao izvršne, upravne, sudbene i vojne ovlasti, a najveće ograničenje bana se dogodilo njegovim podređivanjem Ugraskom namjesničkom vijeću.

SLAVONSKI I HRVATSKO - SLAVONSKI STALEŠKI SABOR

Sabori se na hrvatskom području spominju u razdoblju Hrvatskog Kraljevstva i na njima su se raspravljala neka najvažnija pitanja, krunio se kralj i proglašavale su se vladareve odluke. Sabori se, kao mjesta na kojima je plemstvo s vladarom rješavalo sudska, zakonodavna i upravna pitanja, javljaju u 13.st. kao dio procesa raspadanja patrimonijalne države. Prvi sabor Slavonskog plemstva zabilježen je 1273.god. u Zagrebu, a sazvao ga je ban Matija. Na tom saboru plemići i jobagioni iznijeli su banu primjedbu da su kraljevski sudovi povređivali njihova prava. Tu je bila riječ o pravilima sudskog postupka koja su bila vezana uz sporove oko vlasništva njihove zemlje. Ban je ta prava potvrdio jer se temelje na instinitim i zakonskim razlozima. Taj proces oblikovanja normi u pisanom obliku predstavlja nedimentarni oblik zakonodavnog postupka. Zasjedanja Slavonskog i Hrvatskog staleža su se održavala bez sudjelovanja kralja, ali je kralj Žigmund Luksemburški bio prisutan na krvavom križevačkom saboru gdje su poubijani njegovi protivnici. U Hrvatskoj i Dalmaciji nisu

uspostavljeni sabori sa zakonodavnim funkcijama, već su održani skupovi plemstva koji su rješavali samo sudska i upravna pitanja. Od polovine 15.st. na saborima se okupljaju niže plemstvo, velikaši i predstavnici kraljevskih gradova, pa se oni pretvaraju u predstavništvo zemlje čije zaključke sankcionira kralj. Takvi sabori se sazivaju za područje Slavonije i manje u Hrvatskoj i Dalmaciji zbog manje prisutnosti vlasti i osmanskih prodora.

1588. godine slav. i hrv. staleži zasjedaju zajedno u jedinstvenom Hrv. - slav. saboru koji se uspostavlja kao predstavništvo kraljevina Dalmacije, Hrvastke i Slavonije. Sabor je do 1791. god. sazivao ban, a nakon 1791. je mogao biti sazvan jedino dopuštenjem kralja. Ban je sabor sazivao banskim pozivnicama koje je slao nižem plemstvu putem županija; gradovima direktno, a velikašima osobno. Međutim, niže plemstvo nije htjelo doći zbog znatnih troškova boravka i duljeg izbjivanja sa svog gospodarstva, pa su slali svoja 4 delegata. Tako su na saboru bile dvije kategorije članstva: virilisti (dolazili po osobnom pravu, imali veći ugled) i zastupnici županija i gradova. U saboru su se najprije iznosili kraljevi prijedlozi, a onda staleški prijedlozi i pritužbe. Zaključci koje je donosio sabor su bili opći propisi koje je morao sankcionirati vladar. Imali su status zakona. S ugarske je strane, Hrv. - slav. saboru negirana priroda zato što se smatralo da samo Ugarski sabor, kao državni parlament, može donositi zakone. Hrv. - slav. sabor je pokrajniska skupština koja donosi podzakonske opće akte za svoje područje. Zajednički Uga. - hrv. sabor je 1708. god. donio Zakonski članak prema kojem zakoni Hrv. - slav. sabora ne smiju biti suprotni zakonima Uga. - hrv. sabora, ali ga kralj nije sankcionirao pa nije stupio na snagu.

Na sljedećem zasjedanju Uga. - hrv. sabora, na kraljev prijedlog, utvrđeno je da je Hrv. - slav. sabor oduvijek imao pravo donositi zakone za svoje područje te da zakoni tog sabora koje je kralj potvrdio ne mogu više doći u pitanje. Iz tih zakona slijedi da je Hrv. - slav. sabor vršio izborne funkcije, zakonodavne funkcije, pravosudne funkcije i upravne funkcije.

UGARSKO - HRVATSKI SABOR

Ugarsko plemstvo se, sredinom 15.st., preoblikovalo u Sabor koji je u 17.st. podijeljen na Gornji dom (Dom velikaša) i na Donji dom (Dom zastupnika). Na tom saboru sudjelovali su i slavonski velikaši, a od 1442. god. i nunciji, tj. poslodavci Slavenskog sabora. 4 nuncija koje je Hrvatsko - slavonski sabor slao imali su poseban status. Taj Sabor im je davao obvezujuće napatke glede zastupanja stavova i glasanja, a ako bi prijedlozi zakona kojima su se nunciji protivili Ugarsko - hrvatski sabor prihvatio, onda su se hrv. - slav. staleži mogli pritužiti kralju kako ne bi to sankcionirao. Ugarsko - hrvatski sabor su Habsburgovci, do 1848. god., često sazivali u Požunu, pa se najčešće naziva Požunski sabor. Ugarsko - hrv. sabor kralj je sazivao posebnim kraljevim pozivnicama. U tim je pozivnicama utvrđeno mjesto i početak zasjedanja i predmet raspravljanja. Zasjedanje sabora treba biti završeno u roku od 18 dana jer niže plemstvo nije financijski moglo podnijeti duže zasjedanje, a prije početka zasjedanja članovi Sabora su morali dokazivati svoja prava na sudjelovanje u Saboru. Zasjedanje počinje kada kralj čita prijedloge, koji se prvo raspravljaju u Domu zastupnika, a onda u Domu velikaša što je povećavalo utjecaj plemstva. Ako se Domovi ne bi uskladili, održavala se zajednička sjednica u kojoj se odluka donosila od tri staleža prema jednom. Ako je prijedlog u oba doma prihvaćen, bio je onda stiliziran i poslan na vladarevu sankciju gdje ga je kralj potpisivao i ovjeravao svojim pečatom, potom proglasio i slao u Sabor radi objavljivanja čitateljima. Kralj je mogao i odbiti sankciju i izmijeniti zakon, koji se, u tom slučaju vraća domovima koji ponovo raspravljaju i odlučuju o tom zaključku. Nakon odlučivanja o kraljevim prijedlozima, Sabor raspravlja i o pritužbama i zahtjevima, a Ugarski članovi

Sabora nisu se mogli miješati u hrvatska traženja, a ni hrv. - slav. poslanici u ugarska traženja. Međutim, hrvatski poslanici mogli su tražiti od kralja da zakon ugarskih zastupnika protegne i na Hrvatsku i Slavoniju, a hrv. - slav. nunciji su trebali to prihvatiti ili odbiti.

16.RAZVITAK PRAVA(VREMENSKI OKVIR)

Složenost hrv.pravnog razvoja u srednjem vijeku uvjetovana je pov.okolnostima. Ipak valja upozoriti na vremensku razdjelnicu razvoja prava u 12 stoljeću.Tada počinje prodor pismenosti u pravnu sferu ,a s time je pak povezan prostor rimskog prava i pojedinih instituta poput notarijata ili pisane oporuke što utječe na formu i sadržaj pravnih instituta . Već u 12. st. se vidi utjecaj susjednih pravnih poredaka na hrv.pravo.U 13.st. će se na našem obalnom području u prvom redu u gradovima početi osjećati utjecaj rimskog prava. U unutrašnjosti će biti izraženi ugarski utjecaji,a u manjoj mjeri i utjecaji iz srednje Europe (npr.njem.pravo) ,dok će u kasnom srednjem vijeku i predmodernom razdoblju jačati i utjecaji iz Austrije.

17.TERITORIJALNI OKVIR (HRVATSKA PRAVNA PODRUČJA)

Da bi se razumjelo pitanje razdiobe prava na hrvatskom prostoru treba znati da se pripadnost hrvatskih područja raznim državama mijenjala kroz povjest da bi se relativno stabilizirala tek u 16.stoljecu. Tako je hrvatska unutrašnjost i mali dio obale bio vezan uz Hasburšku monarhiju,velik dio obale i zaleđe bilo je pod vlašću Mletačke republike,na jugu se nalazio samostalni Dubrovnik, a mali dio teritorija je pripadao Osmanskom carstvu. Upravo zbog ovakve teritorijalne podijeljenosti postojale su duboke podjele u pravu. Akademik Margetić je izdvojio pet hrvatskih pravnih područja : istarsko,kvarnersko,dalmatinsko ,užehrvatsko i slavonsko. U Istri se miješaju utjecaji raznih prava od rimskog i franačkog,pa sve do slavenskog. Kvarnersko područje iako teritorijalno maleno bilo je najraznorodnije,naime u njemu su prisutni svi hrvatski pravni običaji. Tako je Rijeka bila izložena pravu sa sjevera bliskom tršćanskom,a Cres je bio pod utjecajem mletačkog prava. Dalmatinsko pravno područje obilježeno je statutarim pravom gradova,gdje se miješaju utjecaji običajnog ,rimskog,mletačkog i bizantskog prava. Užehrvatsko područje obilježava autonomni razvoj starog hrvatskog prava s manjim utjecajima ugarsko-hrvatskoga mletačkog prava. U Slavoniji prevladava utjecaj ugarsko-hrvatskog prava s dominantnom ulogom Tripartita.

I unutar ovih područja postoje određene razlike,tako je primjerice očita razlika u statutarima poredcima dalmatinskih gradova kao i u dinamici njihova razvoja. Najočitija je razlika između istoka i zapada Slavonije. Na istoku je izrazito jak utjecaj ugarskog prava,dok je zapad u pravnom smislu bio dosta odvojen od Ugarske tako npr. u Zagrebu nisu uopće postojali neki instituti Ugarskog prava. Iako je to manje izraženo postoje zajednička obilježja pravnog razvoja u obalnim i kopnenim gradovima. Ipak treba naglasiti razliku između dalmatinskih i istarskih gradova koji imaju vlastite statute,dok su hrvatski i slavonski gradovi uređeni putem vladarskih privilegija. Unatoč spomenutoj razlici zahvaljujući sličnoj gospodarskoj logici,prisutnosti stranih trgovaca,te instituta rimskog prava u praksi su pravni poredci slavonskih i dalmatinskih gradova sličniji nego što to pokazuje ova rasčlamba.

18.SABOR 1848.

Bansko je vijeće 18. svibnja 1848. donijelo Naredbu o pozivanju i zastupanju Sabora Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije koja je po svom sadržaju predstavljala privremeni izborni zakon. Nacrt tog zakona u ime Banske konferencije je izradio Ivan Mažuranić. Izborni je zakon mogao donijeti jedino Sabor, a osim toga osnovna načela novog zakona mijenjala su temeljna načela vrijedećeg hrvatskog javnopravnog poretka. Izborni zakon iz 1848. je imao 16 članaka. Osnova novog izbornog sustava bilo je načelo pravne jednakosti svih građana (premda je ono bilo suženo). Iako je zakon počivao na modernom načelu pravne jednakosti građana, preostali njegov dio uglavnom je preuzimao dotadašnji izborni sustav i uređenje Sabora. Tako je Sabor ostao jednodomno tijelo s dvojnomostrukom strukturom koju su činili izabrani zastupnici i virilisti. Zastupnika je trebalo biti 192, dok broj virilista nije bio određen. Naknadu su zastupnici primali iz jedinica koje su ih birale. Virilisti su članovi predstavničkog tijela koji u njega ulaze bez izbora, temeljem podrijetla ili funkcije koju obnašaju. Autori zakona su se opredijelili za zadržavanje već postojećih i poznatih pravila izbora. Zastupnici su se birali posrednim i neposrednim biranjem, i to javnim glasanjem. Aktivno izbornopravo je bilo rudimentarno uređeno. Pasivno izbornopravo je bilo uvjetovano pismenošću i vjeroispoviješću. No, uvjet vjerske pripadnosti neće biti prisutan u budućim izbornim zakonima. Izborni postupak je bio lapidarno normiran.

Sabor se sastao 5. lipnja 1848. i potom zasjedao dva mjeseca donijevši 35 članaka. Sabor je najprije potvrdio Jelačićeve uredbe koje je ban donio od imenovanja do instalacije u Saboru 5. lipnja. To se najprije odnosilo na Jelačićevu uredbu o zabrani komunikacije s ugarskim tijelima vlasti koja je bila izdana u izvanrednim okolnostima. Saborskom je potvrdom te uredbe došlo i de iure do prekida državnopravne veze Hrvatske i Ugarske. Druga značajna uredba koju je Sabor potvrdio bila je Jelačićeva uredba o ukidanju kmetstva. Među zakonima koje je Sabor donio u nastavku je bio Zakon o ukidanju kmetstva. Sabor je ukinuo i vlastelinsku sudbenost nad kmetovima te regalna prava. Tim je zakonima Sabor posve ukinuo staleški poredak. Sabor je donio članak o uređenju odnosa Hrvata s Mađarima i Austrijancima. Zakon o odnosu Trojedne Kraljevine s Ugarskom je jedini zakon Sabora koji je kralj sankcionirao, i to tek kad je na snagu stupio Ožujski ustav. Zakon određuje da bi u teritorij Trojedne Kraljevine uz tri hrvatske županije spadale i tri slavonske županije, tri slavonske pukovnije Vojne krajine i riječko primorsko područje, dok se Dalmacije trebala sjediniti s Hrvatskom i Slavonijom. Zakonom o Vojnoj krajini je uređen položaj tog područja i krajišnika. Međutim, Zakon je utvrdio da Vojna krajina ostaje nerazdruživ dio Trojedne Kraljevine, ali se ne dira u njezin postojeći položaj i uređenje do preustroja Monarhije. Teritorijalno pitanje je uredio i Zakon o savezu Srpske Vojvodine sa Trojednom Kraljevinom. Sabor je donio zakon kojim banu daje diktatorske ovlasti. Tom se odlukom Sabor posve razvlastio. Donošenjem odluke kojom je Sabor odgodio svoje zasjedanje na neodređeno vrijeme faktično je predstavljalo odluku o vlastitom raspuštanju. Također, Sabor je donio Zakon o ukinuću urbara i urbarskih služba. Tako se Sabor 1848. usredotočio na rješavanje pitanja državnopravnog značaja, dok je reformu institucija stavio u drugi plan. Gotovo sve bitne vrijednosti iz Zahtijevanja naroda su našle izraz u zakonodavnoj djelatnosti i nastojanjima Sabora i njegovih odbora.

19. TRIPARTIT

Tripartit je opsežni propis koji je temeljem kraljeva naloga izradio István Werbőczy. Nako njegove izrade prihvatio ga je Ugarski sabor, a kralj potpisao, ali ne i promulgirao, odnosno providio kraljevskim pečatom. Upravo zbog toga, odnosno zbog izostanka promulgacije on nije tada a ni poslije postao zakon i stekao pravnu snagu. Unatoč tome Werbőczy ga na vlastiti trošak tiska u Beču te ga šalje županijama. Upravo zbog svoje jednostavnosti i praktičnosti sudovi ga počinju primjenjivati, te se nameće ga glavno vrelo, te je potisnuta sva drugo dotad primjenjivana privatno pravna vrela. U Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji primjenjivao se sve do 1853. godine odnosno do uvođenja Općeg građanskog zakonika. U Ugarskoj je odmah po okončanju Općeg građanskog zakonika uveden Tripartit. Tripartit se na mađarskim sveučilištima i na Pravnom fakultetu u Zagrebu studirao kao jedan od glavnih predmeta odnosno kao građansko pravo zemlje. Smatralo se da on predstavlja ključ za razumjevanje odnosa u poljoprivredi temeljenih na običajima.

Tripartit se sastoji od sistematiziranih ugarskih i hrvatskih pravnih običaja. Tripartit je sastavljen kao zakonik, on sadržava zakone, kraljeve dekrete, te običajno pravo. U njemu su uočljivi utjecaji kanonskog, ali i rimskog prava što je vidljivo kroz trodjelnu podjelu i primjenu terminologije rimskog prava na ugarske običaje. On je skoro u potpunosti posvećen privatnom pravu uz mali broj normi kaznenog i ustavnog prava. Sastoji se od tri djela po uzoru na Gajeve Institucije, no u Tripartit je dodan predgovor. Prvi dio govori o plemstvu, vladaru, staležima, skrbništvu, punoljetnosti, pravnoj i poslovnoj sposobnosti. Drugi dio sadrži načela imovinskog prava, zakone, statute, te sudski postupak. Treći dio govori o razlikama između ugarskog, slavenskog i erdeljskog prava. Tripartit nepoznaje vlasništvo!

20. Statutarno pravo

Statuti srednjovjekovnih gradova bili su zbirke propisa koje su donosili i provodili gradski organi. Još u 14. st. Bartolus de Saxofereto istaknuo važnost prava građana na izradu statuta kao pisanog prava. Statuti su zbirke pisanog prava javljaju se kao završni stupanj u oblikovanju srednjovjekovnih gradskih prava. Prije pojave statuta život se upravljao prema nepisanom (poćepoznatom) običajnom pravu čija su pravila povremeno zapisavile gradske vlasti. One su pri tome stvarale i nove norme (statuta) kao dopunu običajnog prava, jednom zapisana takva su pravila nastavili primjenjivati kao opće norme. Potreba za kodificiranjem u dalamtinskim gradovima je bila odraz porasta trgovine i pravnoga prometa koji je tražio sigurne pravne oblike. Kodificiranje je bilo prihvatljivo i pučanima jer se na taj način onemogućavalo pogoršavanje njihovih položaja i ograničavao se utjecaj plemstva na tumačenje nejasnih odredbi običajnog prava. Kodifikaciju obično provode učenici pravnici primjenjujući znanja koja su stekli pravnim obrazovanjem. Često se koriste statutarnim zbirkama drugih gradova, te pravnim priručnicima iz kojih uzimaju sve što im se čini potrebnim, nataj način u statute provode i opće pravo (*ius commune*). Iznimka je Mletačka Rep. koja zbog posbenosti svog pravnog prometa nije dopustila pozivanje na *ius commune* tako da dalmatinski i istarski statutarne poreci (pod mlet. vlašću) ne spominju *ius commune* kao jedno od glavnih vrela. Kazuistička osnova statutarnih zbriki razlog je što nam se danas njihov sadržaj doima fragmentaran, nejasan te proturječan. Pravne praznine koje se kod njih javljaju nisu znak da odgovarajuće pravno pravilo ne postoji, već da je to pitanje na zadovoljavajuć način uređeno običajnim pravom, pa nije bilo potrebe za pravnim uređenjem. Zbog toga svaki dalmatinski i istarski statut predstavlja normativno uređen sustav. Naši njarazvijeniji gradovi svoje su statutarne zbirke imali već u 1. polovini 13. stoljeća (Zd, St, Trogir) ali one nisu sačuvane. Najstariji sačuvani istarski i dalmatinski statuti su Korčulanski, Dubrovački, Zadarski, Porečki, Dvigradski i Bujski.

21.OBIČAJNO PRAVO(ZBORNICI HRV.OBIČAJNOG PRAVA)

Dijelovi hrv. običajnog prava sačuvani su u pravnim zbornicima od kojih su najvažniji Vinodolski,Novigradski i Vranski zakonik, te Poljički statut. Ti su zbornici nastali u srazu lokalne zajednice s pojedinim nosiocima vlasti koji su htijeli nametnuti svoja pravila. Osim toga hrv. su pravni običaji bili prisutni i u statutima pojedinih dalm. gradova i u seoskim zakonima poput Kastavskog,Vrbanskog ili Trsatskog zakona. Iz vrela se vidi da se hrvatsko običajno pravo primjenjivalo na Kninskom sudbenom stolu gdje su ga tumačili starci kao stručnjaci za hrv.običajno pravo. Tako je zabilježeno da su se zadarske vlasti obraćale Kninskom sudbenom stolu radi pomoći u razjašnjavanju hrv. običajnog prava koje se primjenjivalo na zadarskim sudovima.

Najvažniji od tih zakona je svakako Vinodolski zakonik nastao u 13.st ,te je uz Rusku pravdu najvažniji dokument na slavenskom jeziku. Vinodolski zakonik nastao je zbog nesporazuma između Leonarda Frankopana novog gospodara tog područja i seljaka koji su tražili poštivanje svojih prava. U stvarnosti je riječ o nekoj vrsti kompromisa u kojoj su prevagnuli interesi gospodara. Sadrži odredbe iz raznih grana prava,utvrđuju se ovlasti kneza,položaj crkve,ustroj vinodolske općine i ovlasti njezinih službenika,ali dominiraju odredbe kaznenog prava.

Novigradski zakon nastaje u 15 st. na širem skupu gdje su predstavnici osam seoskih zajednica diktirali tekst javnom bilježniku. Zbornik donosi običaje „koji su bili na tlu Hrvatske između Knina i Nina“. Zbornik govori o funkcioniranju seoske zajednice,te načinu donošenja zajedničkih odluka.

Vranski zakon nastaje u 15.st i vrijedio je za područje Vranskog vlastelinstva. Pučanstvo Vranskog vlastelinstva sukobljavalo se s zakupnicima prihoda vlastelinstva oko visine podavanja. U kratkom dokumentu u središtu je seljak koji je u bliskom položaju sličnom kmetovom.

Poljički statut nastao je u 15.st kao zbornik običajnog prava autonomne Poljičke općine. Pisan je narodnim jezikom na bosančici,a posebnu pažnju izazvala je pravna terminologija slična onoj Ruske Pravde,zbog čega je mamio pažnju istraživača,a preveden je i na nekoliko jezika. Sadržaj se odnosi na ustrojstvo vlasti Poljičke općin,sudstvo i upravu,te kazneno građansko i postupovno pravo.

22.STATUSNO PRAVO

U srednjovjekovnom pravu punoljetnost se uvijek razlikuje prema spolu. Tako se razlikuje opseg prava koja se stječu s pojedinom dobi.U rim. pravu granica punoljetnost bila je 12 godina za žene i 14 za muškarce. Nastupom dobi se prema Tripartitu nije stjecalo i pravo raspolaganja zemljišnim vlasništvom za to je bilo potrebno navršiti 14 godina za žene ,a za muškarce čak 24.(npr. Šibenski staut je tu granicu promijenio 14 je za žene,a 16 za muškarce).U dalmatinskim se pravnim poredcima nastupom određene dobi nije stjecala puna pravna i poslovna sposobnost.Za to je bila potrebna emancipacija,odnosno odricanje od očinske vlasti i izlazak iz obiteljske zajednice.Dijete nije odgovorno za očeve ugovorne obveze (ili obveze el delicto),a ugovor koji bi netko sklopio s djetetom bez očeve prisutnosti nastajala je tek naturalis obligatio bez sudske zaštite.Osnovni učinak emancipacije bio je:putem javne isprave izdane na osnovu očeve volje,sudskom odlukom te ex lege (na temelju zakona) ako je sin neko vrijeme (najmanje 6 mjeseci) bio odsutan od kuće.Sam čin emancipacije kao formalni izlazak pojedinca iz obitelji nije nužno značio i stvaran odlazak iz zajedničkog kućanstva.

23.OBITELJSKO PRAVO

Srednjovjekovna pravna vrela uređuju imoviskopravne odnose roditelja i djece te skrbništvo. Važeći je bio samo crkveno sklopljeni brak koji je bio nerazrješiv, ali je crkveni sud je mogao razdvojiti supružnike od stola i postelje. U pogledu imovinskopravnih odnosa na hrv-slavonskom području kod braka između građana i kmetova, žena se smatrala sustjecateljicom imovine stečene u braku. Ona je privređivala radeći na polju itd. Smrću supruga ostajala joj je polovina imovine (suvlasnica) a u ostalom dijelu je mogla sudjelovati kao nasljednica. Što se tiče plemićkih obitelji bile su mnogo imućnije i uloga žene bila je rađanje djece. Zato se u slučaju smrti muža nije smatrala suvlasnicom imovine. U dalmatinskim obiteljima su zajednice bile individualne, ali se često događalo da se obitelj sastoji sastoji od više bračnih zajednica (majka i otac, te njihov sin i snaha...). Članovima obitelji i na kontinentalnom i na obalnom području smatrane su sluge (servi) i sluškinje (ancillae). Oni su zbog dugogodišnjeg služenja obitelji i sami postali sami dio iste. Međutim njihov je kruh ovisio o gospodaru, on ih je smio kažnjavati (tući), ali ih nije smio osakatiti. Bilo je nepoželjno da sin ili kći sklopi brak bez očeve suglasnosti, ali nije bilo nemoguće. Posljedica je da bi oni mogli ostati bez djela koji im je trebao pripasti iz očeve ili iz majčine imovine. Obveza koja bi nakon smrti oca prelazila na sina bila je udaja i davanje miraza kćeri. Ako bi sinovi izigrali tu obvezu ona je mogla preći na druge rođake pa i na gradske vlasti. Svrha miraza bila je bila je osiguranje materijalne osnove obitelji te je predstavljala sigurnost ženina opstanka za slučaj prestanka braka. Zakonita su bila samo djeca rođena u braku, a vanbračna djeca mogla su biti pozakonjena sklapanjem braka njihovih roditelja. Većina dalm. statuta počivala je na tzv. dotalnom načelu (odvojena dobra muža i žene.) Manji dio statuta (npr. Rapski i Krčki) temeljilo se na načelu zajedničkih dobara muža i žene. U slučaju braka na tzv. istarski način, muž i žena su prilikom sklapanja braka „ujedinjavali“ svu svoju imovinu. Po smrti jednog od bračnih drugova preživjeli je mogao preuzeti svu imovinu ili ostati kod načela zajedničkih dobara i uzeti polovinu sve imovine.

24.VLASNIŠTVO I DRUGA STVARNA PRAVA

VLASNIŠTVO I PODIJELJENO VLASNIŠTVO

Pojam vlasništvo iz rimskog prava kao skup ovlasti na stvari koja pripada jednom vlasniku ili suvlasnicima u srednjem vijeku se rijeđe pojavljuje nego drugi oblici vlasništva. Srednjovjekovni vlasnik se pojavljuje kao nosilac ograničenog i određenog skupa ovlasti nad stvari. Vlasništvo nad zemljom se približava pojmu zemljišne služnosti. Takav pojam vlasništvo znači da nad istom stvari može postojati više vlasnika s različitim vlasništvima. Najznačajniji takav slučaj je tip podijeljenog vlasništva nad zemljom koji odražava različite političke, društvene i gospodarske položaje svojih nosilaca. Pravni odnosi se zasnivaju između izvornog vlasnika (kralj ili senior) i njegova vazala. Na vazala se prenose privatnopravne ovlasti korištenja zemljištem i javnopravne ovlasti sudbenosti te pravo ubiranja poreza. To predstavlja pravnu osnovu vlastelinstva kao zemljišnog dobra koje vazal dobiva na ograničeno raspolaganje uz obvezu vršenja vojne službe i vjernosti vladaru.

Taj tip odnosa uobličili su postglosatori, a zatim teoretičari u 17. st. Mogu se razlikovati tri tipa vlasništva, od Justinijanova pojma vlasništva razlikovala su se po tome što nisu bila ni potpuna ni isključiva. Najbliži Justinijanovu pojmu vlasništva je vlastelin koji ima neposredno vlasništvo. Vlastelin ima široko ali uvjetovano pravo raspolaganja (npr. Zemlju dobivenu od kralja ne može prodati

kraljevu neprijatelju...),pravo korištenja, vršenja funkcija vlasti prema podložnom stanovništvu,ubiranje poreza...U toj trijadi vladar je nosilac vrhovnog vlasništva i vazal gubi svoje pravo vlaništva u korist kralja ako se zarati protiv kralja,pomaže njegovu neprijatelju,obljubi njegovu ženu,kćer...

Određena prava na zemlji ima i kmet u vidu koristovnog vlasništva.Npr.na pravo priroda sa zemlje i uvjetovano pravo raspolaganja svojim dijelom uz vlastelinovu suglasnost. Zbog jasnoće i pravne sigurnosti pri sklapanju ugovora stranke su izbjegavale navesti pojam vlasništvo nego su navodile ovlasti koje se prenose na kupca (npr. prodati,pokloniti...)

OBITELJSKO VLASNIŠTVO

Jedan od tipova srednjovjekovnog vlasništva i najstariji tio vlasništva na hrvatskom području.Obuhvaća imovinu koja je u obitelji bar dvije generacije i koja je pripadala svim nepodijeljenim članovima obitelji jer se uzimala kao imovina buduće generacije i bila zalog trajanja obitelji.Ni otac ni majka nisu mogli slobodno oporučivati prije negoli iz nje izdvoje nasljedni dio djece.Od bona hereditoria u obitelji se razlikovala bona acquisita-stečena dobra kojima je raspolagao onaj koji ih je stekao.Često se dijele na bona empticia-imovinu stečenu kupnjom i bona acquisita-dobra koja je stjecatelj dobio od kralja i kojima je raspolagao utvrđeno kraljevom darovnicom.Sprega obiteljskog vlasništva s individualnim je osobito vidljiva u dalmatinskom institutu preferiranja jednog djeteta.Tako je niz dalmatinskih statuta utvđivao da svakom djetetu pripada jednak dio obiteljske imovine,ali je roditelj mogao po slobodnoj volji nekome dati do desetine svoje imovine preko dijela koji mu je inače pripadao.

Nakon podjele imovine vlasnik je mogao slobodno raspolagati svojim dijelom,ali njezini prijašnji dionici nisu gubili sva prava.U starom hrv.pravu postojalo je rođačko pravo prvokupa.Zbog toga je stjecatelj neke imovine bio u opasnosti da će neki od rođaka prodavatelja tražiti realizaciju tog prava.U starom hrv.pravu nije bilo instituta dosjelogosti i zastare,pa je dolazilo i do osporavanja slučajeva nakon proteka dugo vremena.

Darovanje je bilo opoziva ,tako da je darovatelj uvijek mogao darovanu stvar tražiti natrag.Margetić je to objasnio tako što se radilo o stvari iz nepodjeljene obiteljske imovine koju je darovao onaj koji ju je smatrao svojom i posjedovao,iako je ta stvar mogla postati njegova tek nakon diobe.Zbog toga se darovanje nakon diobe moglo osporavati na osnovi neovlaštenog raspolaganja.

PRAVO PRVOKUPA

To je pravo ovlaštenika da mu prodavatelj prvome ponudi stvar na prodaju.To pravo ovlaštenik mora realizirati u nekom roku,a ako odbije ili propusti rok stvar se može ponuditi trećem.Razvilo se u Bizantu.Svrha tog instituta je bila da štiti rodbinsku i teritorijalnu zajednicu od ulaska stranaca u njihov krug.

U dalmatinskim je gradovima pravo prvokupa obuhvaćalo najprije rođake,potom susjede i ostale posjednike u gradu.To pravo nije zastarjevalo,a prodaja nekretnine se morala javno objaviti.Isprava o

kupoprodaji mogla se zaključiti nakon proteka određenog roka u kojem je ovlaštenik mogao izjaviti svoju namjeru prvokupa. Pravo prvokupa je opterećivalo individualno vlasništvo. U Bizantu se nije primjenjivalo ako je bila riječ o darovanju, davanju u miraz i zamjeni. U dalmatinskim gradovima se isto primjenjivalo, ali sa skrivenom namjerom izbjegavanja rođачkog prava prvokupa. Npr. fiktivno uzajamno darovanje-prikriveni prodavatelj u ime ljubavi darovao nekretninu prikrivenom kupcu koji bi uzvratio protuudarom u vrijednosto tobože darovane nekretnine, a to je zapravo bila cijena darovane nekretnine.

SKUPNO VLASNIŠTVO

Javlja se kao oblik uređenja zajedničkog iskorištavanja dobara koje uživa cijela zajednica (pašnjaci, livade...). Prisutno je i poslije u rodovskim strukturama, posebno u planinskim područjima gdje je prevladavala naturalna razmjena te stočarstvo kao osnovna proizvodna grana. Za njega je karakteristično da u njemu sudjeluje više osoba kojima zajedno pripadaju vlasnička prava, da može postojati samo na nepodijeljenoj stvari, a udio pojedinaca u vlasništvu nije određen. Cijeoj zajednici pripada pravo raspologanja, a samo nekim članovima pravo korištenja. Svi članovi zajednice su povezani nekim osobnopravnim vezama (brak, zadruga...). Određivanjem vlasničkih udjela među članovima nastaje suvlasništvo, a izdvajanjem nečijeg dijela nad izdvojenim vlasništvom. Kod nas se zajedničko vlasništvo može prepoznati kod zajedničke imovine nepodjeljene braće koja nastaje nasljedstvom.

KUĆNA ZADRUGA

Jedan od najznačajnijih instituta na hrvatskim područjima. Teško ju je definirati zato što izmiče kategorijalnom aparatu rimskog prava i zbog složenosti različitih odnosa unutar nje. Može se odrediti kao životna i proizvodna zajednica članova povezanih odnosima solidarnosti i zasnovana na zajedničkom vlasništvu koje pripada zadrugi kao pravnom subjektu i pojedinim članovima. Zadruga se sastojala od više udruženih obitelji, ali je privatno vlasništvo pojedinih članova u zadrugi postojalo samo nad osobnim stvarima i pokretinama. Nasljedna prava članova nisu potojala jer je imovina pripadala zajednici sve dok zajednica traje. U staleškom razdoblju zadruga su bile uobičajen način organizacije života i rada. U nesigurnoj okolini zadruga je svojim članovima pružala sigurnost, a vlastelinima je osiguravala lakše ispunjenje kmetских obveza i kontrolu nad kmetovima. Na području Hrvatske i Ugarske kućna zadruga je funkcionirala u okrilju Tripartita. Zadruga je bila element ruralnog života iako je postojala samo u gradovima. Prije 1848. nije bila staleški organizirana jer je postojao i manji broj plemićkih zadruga, ali zadruga je ipak bila karakterističan oblik života među kmetovima i slobodnim seljacima, a u doba ukidanja staleškog uređenja najveći dio poljoprivrednog stanovništva je živio u zadrugama.

U 19. st. kućna zadruga je bila prisutna na našem području u Vojnoj Krajini, Ban. Hrv., te negdje u Dalmaciji, a dugo vremena postojala i na području BiH, Srbije, Makedonije, Bugarske i Kosova. Proces raspadanja zadruga nije značio potpuni obrat u načinu života obitelji koje su zadržale faktičnu međusobnu povezanost, elemente oblika života...

Prvo sustavno uređenje kućne zadruge sadržano je tek u Temeljnom krajiškom zakonu koji su donijele austrijske vlasti u Vojnoj Krajini 1807. U Hrv. i Slav. takav zakon nije donesen sve do 1870., a

težak udarac zadrugama zadan je uvođenjem Općeg građanskog zakonika 1853.-karakterizira ga stogo zatvoren sustav stvarnih prava, priznavanje isključivo inokosne obitelji, sloboda oporučnog raspolaganja i načelo nasljeđivanja po lozama, dok je kućna zadruga bila kolektivna obitelj s temeljem u skupnom vlasništvu, nepostojanju prava nasljeđivanja i diobi zajedničkog vlasništva.

Austrijski vrhovni sud je 1857. Kućne zadruge i zadružno vlasništvo interpretirao kao proširene individualne obitelji i suvlasništvo. Takva promjena OGZ-a urodila je ubrzanjem raspadanja zajednica i društvenim krizama pa su 1860. na hrv.-slav. području obustavljene ovrhe takvih presuda. Zbog nezainteresiranosti i nepripremljenosti aust. vlasti zadružno će vlasništvo biti uređeno tek Zakonom o uređenju zadruga 1870. No taj zakon se korijenio u OGZ, pa je potaknuo diobu kućnih zadruga. Rješenje je donio Zakon o zadrugama iz 1889. Koji je prihvatio postojanje zadruga i otvorili mogućnost spontanog nestajanja zadruga. Uređenje iz 1889. I 1902. Ukinuto je 1945., ali su kućne zadruge nastavile pravno postojati. Pravno su prestale postojati odlukom Vrhovnog suda kada su primijenili Zakon o nasljeđivanju iz 1955. Temeljem kojeg se zadruga smatrala građanskim vlasništvom te su zadruge brisane iz zemljišnih knjiga i upisivane kao vlasništvo članova.

25.OBVEZNO PRAVO

PRAVNI ODNOSI U POLJOPRIVREDI

U srednjem vijeku poljoprivreda je bila najznačajnija proizvodna grana. Ugovorni odnosi u poljoprivredi imali su izvore u običajnom pravu, a sklapali su ih seljaci u usmenom obliku.

SPREGA-najznačajnije ugovr, seljaci se obvezivali na međusobno pomaganje, najčešća je bila sprega tegleće marve radi oranja zemlje spreznika. Svrha je bila pomoći najsiromašnijim seljacima koji nisu imali vlastitu stoku za oranje. Stoku je hranio sprežnik na čijem se zemljištu oralo. Ugovori su bili dugotrajni i prenosili se generacijama.

MOBA-ugovor o međusobnoj pomoći seljaka u poslovima gdje treba više radnika. Onaj tko je sazvao mobu bio je dužan hraniti mobnike, ali nije bio dužan platiti njihov rad. Mobu su sazivale boitelji, a običajnim pravom je bilo utvrđeno tko, kada i kako može sastaviti mobu i tko ide na mobu te organizacija rada.

KOLONAT-ugovor o zakupu temeljem kojeg vlasnik zemljišta daje kolonu zemljište na obradu, a kolon se obvezuje obrađivati zemljište i dati vlasniku naknadu. Ugovorom su određene obveze kolona glede zemlje, naknade vlasniku te njegova prava na kuću, tegleću marvu. Kolonat podsjeća na kmetstvo, ali razlika je slobodni status kolona koji je bio podvrgnut državnom sudu. Kolonatski odnosi ukinuti 1946 godine.

TEŽAŠTVO-najamna pogodba o radu, sklapa ga vlasnik zemljišta koje treba obraditi sa težakom čije su obveze određene po danima. Taj odnos je bio uređen statutarnim propisima gradova zbog interesa da se ne zapuste male količine obradive zemlje. To se vidi npr. u propisivanju kazne ako težak ne dođe na rad. Spor između vlasnika i težaka se rješavao u postupku pred sucem pojedincem.

PRAVNI ODNOSI U STOČARSTVU

Jedna od glavnih proizvodnih grana,pravni odnosi sežu u prošlost

KOMUNICE--formirale se na dinarskom području,obuhvaćale dio seline (pašnjaci,šume).U 14. i 15.stoljeću došla u skupno vlasništvo sela,bratstva ili plemena.Tako su bratstva imala nepodjeljenu šumu i proljetne katune.Skupno vlasništvo na pašnjacima se stjecalo pri rješavanju sporova o razgraničenju komunice.Zemljište komunice je bilo neotuđivo ,ali je stvarna prava mogao steći član zajednice uz njihovu suglasnost.

KESIM--ugovorni odnos gdje je vlasnik stoke davao stoku na čuvanje,a svrha je bila podjela prinosa od stoke.Vlasnik je imao pravo na vunu i dio mliječnih proizvoda,a pastir na prilod.Pastir je bio dužan vratiti vlasniku isti broj grla i jednakom stanju.Kesim je uređen u Tripartitu.

SOČEDA--ugovor o radu s obilježjima ortaštva.Vlasnik stoke predavao je određen broj stoke.Najčešće volovi,krave i polovina žitarica za prehranu.Socedal je volovima orao i sijao,a urod žita i priplod se dijelio svake godine na pola.U slučaju povrede životinje krivnjom socedala on je bio dužan platiti naknadu.

SUPODA--ugovor o međusobnoj pomoći stočara.Suponici su se sporazumjevali da pomiješaju svoju stoku i podijele prema vrstama i svakoj vrsti odrediti pastira.Svaki suponik hrani svog pastira i daje sol za svoj dio stoke.Svaki suponik ima pravo na plodove od stoke,a gnojivo se djeli prema udjelu broja pastira.

UGOVORI U POMORSTVU

Tri su tipa trgovačkih ugovora u statutarnom pravu dalmatinskih i istarskih gradova kojima su uspostavljeni rani oblici trgovačkih društva.

KOLEGANCIA--ugovor kojim je uspostavljen rani oblik društva čija je svrha bila trgovina u drugim lukama i podjela dobiti-među ugovarateljima jedna je strana drugoj strani davala novac ili robu kako bi druga strana mogla trgovati u stranim lukama.Dobit se dijelila na pola,a rizik je obuhvaćao onoga koji je uložio kapital i onog tko ga je preuzeo i obavio posao.Stans je ostajao vlasnik uloženog kapitala te mu je tractator odgovarao za poslovanja.Kod nas ga poznaju statuti(DUB,ST,ZD;ŠI i Pag)

ENTEGA--ugovor kojim su se obvezivali brodar odnosno vlasnik broda,mornari te vlasnik entege tj.novca ili robe radi stjecanja dobiti trgovanjem.Time je rastajalo trgovačko društvo.Dobit se dijelila na dvije trećine za brodara i jedna trećina za vlasnike entege.Rizik gubitka novca ili robe padao je na vlasnika robe osim ako brod nije plovio putem koji nije bio planiran.Kada je bilo više entega iz njih se formirala zajednička masa kojim je upravljala većina vlasnika.Uređena je Dubrovačkim statutom,a prestala se primjenjivati u 6 st.

DRUŠTVO KARATISTA--nastaje ugovorom suvlasnika broda kojim se obvezuju zajednički iskorištavati brod i dijeliti dobit.Brod je bio podjeljen na 12 ili 24 idealna dijela,a jedan se zvao karat i nad njim se stjecalo vlasništvo.Pojedinac je mogao imati 1 ili više karata,mogli su s njima raspoloagati ih otuđiti.Prema broju karata dijelila se dobit.Pojedini je vlasnik karata imao onoliko udjela u donošenju odluka koliko je imao karata).

26. NASLJEDNO PRAVO

Razlikujemo oporučno, nužno i neoporučno nasljeđivanje

1.Oporučno nasljeđivanje- Na hrvatskim i slavenskim prostorima u kućnim zadrugama nasljeđivale su se osobne stvari. Tamo gdje kućna zadruga nije postojala prevladavalo je obiteljsko vlasništvo u sklopu kojeg je prevladavalo neoporučno nasljeđivanje. Oporuka je bila najraširenija u hrv. Sla. Gradovima u kojima je ostavitelj bio slobodan imenovati nasljednike , ali nije smio izostaviti okscedente . Razlikujemo: 1. NOTARSKA OPORUKA- sačinjena je pred javnim bilježnikom koji bi zapisao oporučiteljevu posljednju volju, pročitao je i ovjerio u njegovoj nazočnosti te zatim sastavio javnu ispravu s istovjetnim sadržajem . 2.PISANA OPORUKA-i oporučitelj ju je morao potpisati i datirati i vrijedila je sama po sebi. 3.USMENA OPORUKA- u dalmatinskim statutima bila je namjenjena izvangradskim područjima s manje pismenim i siromašnijim stanovništvom ili u izvanrednim slučajevima (npr. Epidemija kuge). Ta je oporuka pravnu snagu stjecala sastavljanjem službenog dokumenta kod javnog bilježnika na temelju izjave svjedoka u roku od mjesec dana od oporučiteljeve smrti .Staro hrvatsko pravo baziralo se na načelo da ostaviteljeva imovina pripada muškoj djeci , ali se postupno širila mogućnost ostaviteljeve slobodne raspoložbe.

2.Nužno i neoporučno nasljeđivanje- nužno nasljeđivanje podrazumjeva pravo najbržih srodnika na ostaviteljevu imovinu, ako im on taj dio oporučno ne ostavi. U srednjem se vijeku nužnom nasljeđivanju pridavala velika pažnja. U detaljnijem je vređenju vladala veća raznovrsnost vezana za npr. Veličinu nužnog dijela, odnos prema emancipiranoj djeci . Neoporučno nasljeđivanje nastupalo je ako umrli nije ostavio oporuku. Nasljedni redovi uglavnom su se ravnali po blizini srodstva,ali su davali prednost braći. Nadalje, u kontinentalnim i obalnim gradovima što se tiče stečenih dobara vrijedilo je načelo izjednačenosti muških i ženskih potomaka. Iznimka je bio Zadar (sinovi nasljeđuju nekretnine a kćeri pokretnine). Ako pak kmet nije imao potomaka njegova je dobra nasljeđivao vlastelin. U slučaju stečenih dobara polovinu je nasljeđivao vlastelin,a drugu polovinu je kmet mogao oporučiti. U slučaju umrlog bez oporuke i bez potomaka u istri i dalmatinskim gradovima vrijedilo je načelo paterna paternus, materna maternis (očeva očevima majčino majčinima).

27.USTROJ SUDSTVA

HRVATSKA I SLAVONIJA

UGARSKI STOL SEDMORICE-Vrhovno sudište u Ugarskoj,Hrvatskoj i Slavoniji bio je ugarski Stol sedmorice s isključivo prizivnom nadležnošću. Taj sud činilo je sedam najviših dužnosnika. Najteža i najznačajnija kaznena djela te parnice na vrlo visoke iznose naknade štete sudio je Kraljevski sudbeni stol u Požunu. Taj sud je ujedno u drugom stupnju odlučivao o presudama hrv.-slav. Banskog stola.

BANSKI STOL- Banski stol bio je najviši sud na hrv.-slav. području ,zasjedao je u Zagrebu,a djelovao je kao oktavalni sud (onaj koji se saziva osmi dan nakon određenih sudbenih blagdana).Prvo stupanjska nadležnost Banskog stola obuhvaća veleizdaju,teže tjelesne ozljede,te osporavanje privilegija,dok u prizivu riješava protiv presuda Zemaljskog sudbenog stola u Zagrebu,županijskih sudova, te svih kaznenih sudova

ŽUPANIJSKI SUDOV- Županijski sudovi imaju široku prvostupanjsku nadležnost,a prizvi su im bili vrlo skupi. Županijskim sudom presjeda dožupan. Suci su najčešće laici bez pravnog obrazovanja,te sude

na temelju lokalnih pravnih običaja, a bili su ujedno pristani i korumpirani. Ovakav profil sudaca utjecao je na kvalitetu suđenja, te na dugo trajanje parnice

DALMACIJA I ISTRA

Za statutarne poretke u obalnim gradovima bilo je uobičajeno postojanje kurije, tijela s upravno-sudskom nadležnošću kojeg su činili knez i dvoje sudaca. U Kaznenim djelima kod kojih je postojao velik javni interes knez je sudio sam, dok u građanskim parnicama djeluju kao kolegijalno tijelo s očitom prevlašću knezova mišljenja. Osim kurije postojali su i suci pojedinci, najčešće je riječ o laicima koji su sudili u sporovima manje vrijednosti, a na određene dane odlaze i u okolna sela. Suđenje se odvija javno ili u kneževom dvoru. U građanskim postupcima kao pravni pomoćnici javljaju se i odvjetnici. U gradovima se kao javna služba javljaju komunalni odvjetnici birani od strane gradskog vijeća na 6 mjeseci. Oni su načelno morali prihvatiti svaki predmet, ali su stranke mogle izabrati i privatnog odvjetnika.

28. GRAĐANSKI SUDSKI POSTUPAK

U ugarsko-hrvatskom pravu u srednjem vijeku i početkom novog vijeka sudski postupak je bio jedinstven, premda do relativnog odvajanja građanskog i kaznenog postupka ipak dolazi u 15. st. S obzirom na slabo razlikovanje između javnog i privatnog prava nije postojala potreba da se oni pred sudom procesuiraju u različitim tipovima postupka. Pravila sudskog postupka u Hrvatskoj i Slavoniji bila su temeljena na običajnom pravu u razdoblju jakih ažuinskih vladara prije nego se osjetio utjecaj rimsko-kanonskog tipa postupka zasnovanog na odvojenosti građanskog i kaznenog postupka. Postupovna običajna pravna pravila bila su kodificirana u kratkoživućem „Decretum maius“, dok su puno dugovječniji bili utjecaji „Tripartita“, te „Metodičnih uputa u sudski postupak“.

Parnica počiva na akuzacijskom načelu, ali stupanj postupovnih ovlasti stranka ovisi o njihovoj pripadnosti staležu, te je bio znatno umanjen kod kmetova čiji je iskaz vrijedio manje od plemićkog. Stranke su mogli zastupati odvjetnici koji su u pravilu bili laici bez pravnog obrazovanja. Oni su često produljivali postupak do zastare ili smrti protustranke, te su ubirali visoke honorare, upravo iz ovih razloga odvjetnici su bili na lošem glasu. Postupak se pokretao usmenom ili pismenom tužbom, no njoj je mogla prethoditi neka vrsta istrage u kojoj je potencijalni tužitelj prikupljao iskaze svjedoka na temelju kojih bi se odlučivalo hoće li doći do podizanja tužbe. Dokazna sredstva u srednjem vijeku se svode na iskaz svjedoka dok se manje koriste isprave i vrlo rijetko mišljenja vještaka. Snage dokaza bile su jasno utvrđene, pa je presudu bilo moguće zasnovati na priznanju tuženika, sukladnom iskazu dvojice svjedoka, javnoj isparavi, te mišljenju vještaka. Postupak se načelno dovija kroz četiri ročišta, no upotrebom pravnih lijekova i prigovora bilo je moguće iznimno odugovlačenje, pa postupak karakteriziraju dugotrajnost i neučinkovitost.

Josip II. putem Općeg sudskog reda 1781. god pokušao je urediti pravni sustav, no taj zakon je ukinut s okončanjem apsolutizma, kad se na snagu vraćaju dotadašnja načela suđenja.

U Dalmaciji i Istri prevladavao je rimsko-kanonski tip postupka, pa se već u 12. st. razlikuju građanski i kazneni postupak.

29. ORGANI JAVNE VJERE (PRISTAV, JAVNI BILJEŽNIK, KAPTOL)

U srednjem vijeku za sigurnost pravnog prometa su bila jako bitna „vjerodostojna mjesta“ gdje su ovlaštenici potvrdom pravnih poslova ili akta istima davalai snagu „javne isprave“. U srednjem vijeku to su bili pristav,javni bilježnik(notar),ovjeritelj isprava i kaptol

PRISTAV- Za razliku od javnog bilježnika i kaptola on je bio vezan za usmene oblike pravnih poslova koji su bili uobičajeni u područjima s malim brojem pismenog stanovništva. Njegova osnovna zadaća bila je da pamti i na zahtjev reproducira pravne radnje. Ta se dužnost mogla odnositi i na radnje u sudskom postupku prvenstveno na presudu i ovrhu. Zbog vezanosti uz usmenu kulturu kod nas se dosta dugo zadržao u krajevima udaljenim od urbanih središta u kojima je najčešće obitavalo nepismeno stanovništvo.

JAVNI BILJEŽNIK- Javni bilježnik poznat i kao notar bio je ovlašten izdavati javne isprave. Karakteristični su za obalne gradove ali su postojali i u slavonskim gradovima,gdje su djelovali temeljem opće vlasti ili statusa notara koji im je dodjeljen od pape ili cara. Dolaskom obalnih gradova pod vlast Mletačke republike dolazi do promjene njihova položaja,tako da se od 15.st ne radi o slobodnim profesionalcima već o javnoj službi pod nadzorom državne i gradske vlasti. Na početku ih je u Dalmaciji postavljalo gradsko vijeće,a kasnije mletačke vlasti. Da bi stekli taj položaj morali su imati završeno pravno obrazovanje. U Dalmaciji uz njega značaj ima i ovjeritelj isprava. Javni bilježnik sastavlja oporuke,ugovore i druge isprave,na početku koncept,a kasnije ispravu sa svim potrebnim formularnostima. U dalmatinskim gradovima isprave koje je sastavio notar snagu javne isprave stjecale su tek nakon potvrde od strane ovjeritelja isprava. Njegova služba je umanjivala vrijednost službe javnog bilježnika. Ovjeritelj isprava je uz ovjeru vjerodostojnosti isprave on je pazio da nije riječ o zelenaškim ispravama,poslovima štetnim za siročad,katoličku crkvu itd.

KAPTOLI- Na slavonskom području sličnu službu obavljali su kaptoli od kojih su najvažniji bili Zagrebački i Čazmanski kaptoli. Oni su kraljevim privilegijem stekli pravo da vlastitim pečatom ovjeravaju isprave o pravnim poslovima sastavljanim pred njima. Na hrvatskom području bio je značajan Krbavsko-modruški kaptol,čije je sjedište kasnije prebačeno u Novi Vinodolski,a izdavao je isprave na glagoljici.

30.KAZNENO PRAVO

Najuočljivija činjenica kod nas i u europskoj je izostanak načela zakonitosti(u srednjem vijeku kaznenog prava) tj. Načela nullum crimen sine lege,nulla poena sine lege.Lista i opisi kaznenog dijela u srednjem vijeku služe kao orijentacija u kaznenom progonu i donošenju presude.Tako je u dalmatinskim i istarskim gradovima knez mogao kažnjavati prijestupe koji propisima nisu bili utvrđeni,mogao je odrediti višu ili nižu kaznu,drugačiju kaznu od propisane ,a bio je moguć i oprost od kazne.Krivica(tj namjera ili nehaj)u ranijem je razdoblju srednjeg vijeka slabo prisutan ali se nadzire.Tako se po vinodolskom zakoniku kažnjava zlonamjerno zbacivanje pokrivala sa ženske glave. Sudionništvo se isprva kažnjavalo jedinstvenom kaznom za sve sudionike ,kasnije se razlikuje kazna za poticatelje i pomaganje.propis iz 15. i 16. St razlikuju culpa,dolus,casus koji je nastupio bez ljudskog djelovanja pa se ne kažnjava, supsitijarna krivnja na primjer sela kada se ne uspije pronaći kradljivac pa selo mora nadoknaditi štetu. S današnjeg stajališta upitljiva je neuravnoteženost između propisanih kazni (naprimjer kađe su kažnjavane od šibanja do osjecanja udova, a tuča u kojoj je „potekla krv“ kažnjavana je novčano). Kazne su bile zastrašujuće:vješanje spaljivanje kopanje jednog ili oba oka žigosanje stajanje na stupu srama... javno i ritualno izvedene kazne trebale su obeshrabriti

buduće počinitelje. Izlaganje na stupu srama u ono doba bilo je teško psihičko opterećenje jer bi počinitelj bio trajno „obilježen“ i na neki način izoliran od društva. Kaznene su odredbe na obalnim gradovima sadržane u pisanom pravu a na hrv. Slav. Su području te norme bile sadržane u većem broju izvora. Za kratko je vrijedio i Opći Zakonik zločinima i njihovu kažnjavanju Josipa II. On je bio prvi koji je posebnim odredbama uredio kazneno i kazneno postupovno prava. Tek se uvođenjem Kaznenog zakona iz 1852.g. stanje u kaznenom zakonodavstvu poboljšalo. (jer su unatoč strogosti i opterećenosti hrv. I slav. Tim propisom dobili kodificirano pravno vrelo iz područja kaznenog prava)

31. KAZNENI POSTUPAK

Temeljno obilježje kaznenog postupka bila je njegova uređenost običajnim pravom, te akuzacijski karakter postupka koji se odvijao kao spor između oštećenika i optuženika uz ispitivanje svjedoka. U slučaju da su zapriječene bile teže kazne i u slučaju povrede javnog interesa postupak se odvija znatno brže i jednostavnije nego inače. Institut prisega optuženika zajedno s određenim brojem porotnika koji su trebali potvrditi da je njegov iskaz istinit javlja se i u Vinodolskom zakoniku. Prisega se mogla primjeniti jedino ukoliko optuženik nije bio zatečen u izvršenju djela. Broj porotnika je određivao sudac, a optuženik ih je najčešće nalazio među rodbinom i od njih se tražilo moralno jamstvo da optuženik govori istinu. Nju je zamijenila tortura, koja od tada postaje redovito dokazno sredstvo. U praksi se najčešće opotrebljavala protiv seljaka, dok se protiv plemića mogla upotrijebiti jedino u slučaju da su bili zatečeni u izvršenju djela. Priznanje dobiveno torturom moralo se kasnije potvrditi iskazom izvan torture. Postupno se ipak razvija kao mješoviti sustav s inkvizicijskim i akuzacijskim elementima.

Prvi propis koji je u Hrvatskoj i Slavoniji sustavno uredio kazneni postupak bio je „Kazneni sudski red“ koji je u Ugarskoj i Hrvatskoj prihvaćen pod nazivom „Praxis Criminalis“. Od Marije Terezije postupak se počinje kretati prema modernijim oblicima, a akuzacijski elementi su postepeno zamijenjeni inkvizicijskim. Takav je bio slučaj s „Općim kaznenim sudskim redom“ koji je vrijedio u Vojnoj Krajini. Na temelju njega je ukinuta tortura, optuženik ima pravo na branitelja u iznimnim slučajevima, a cijeli postupak je tajan.

1803. godine izlazi „Kazneni zakonik“ koji je bio na snazi u Dalmaciji i Istri. Prema njemu postupak se sastoji od faze istrage, rasprave o dokazima i donošenja presude. I u njemu postupak ostaje tajan, a optuženi nema pravo na branitelja. U slučaju povrede javnog interesa on započinje privatnom tužbom, a u slučaju povrede javnog interesa započinje inicijativom suca. Građani su bili nagrađivani za prijavljivanje kaznenih djela, te se na taj način pokušavalo nadomjestiti nepostojanje organa zaduženih za otkrivanje kaznenih djela. Kao dokazno sredstvo pojavljuju se iskazi svjedoka, okrivljenika, tužitelja, te opće znanje. Od iracionalnih dokaznih sredstava bila je najrasprostranjenija prisega, a njezina raširenost se tumači postojanjem vjerskog i moralnog pritiska na prisezatelja.

32. HRVATSKI NARODNI PREPOROD I HRV. AUTONOMIJA

Na Ugarsko-hrvatskom saboru 1790.god ugarski su staleži odgovor na hasburški apsolutizam tražili u učvršćenju elemenata svoje državnosti na način koji je značio početak procesa izgradnje nacionalne države. Pod vodstvom plemića L. Kossutha će se uobličiti mađarski liberalni pokret ugarskog nižeg plemstva i građanstva. Taj pokret zahtjeva uvođenje modernih liberalnih reformi preko kojih bi se konstruirala moderna mađarska politička nacija na području cijele ugarske države. U nju su trebale biti uključene i Hrvatska i Slavonija . Procesi izgradnje moderne hrv.nacije s težnjom prema državnosti odvijali su se istodobno i u Hrvatskoj i u Slavoniji u uvjetima skućene hrv. autonomije i mađarskim nasrtajima na te ostatke. Kao rezultat toga mađarski jezik bio je uveden u naše škole prvo kao neobavezni, a zatim i kao obavezni predmet. Reakcija hrv. staleža na mađ. pritiske bilo je naglašavanje hrvatskih drevnih muncipalnih prava, što uključuje obranu latinskog jezika kao službenog.

Takvom konzervativnom pristupu obrane hrvatskih interese u tridesetim godinama 19. Stoljeća pridružit će se hrvatska intelektualna elita uglavnom građanskog podrijetla koja je razvila hrvatski nacionalni preporod. Tako se tridesetih godina javlja „Kratka osnova hrvatsko-slavenskog pravopisanja“ autora Ljudevita Gaja koji iznosi ideju potrebe izgradnje narodnog jezika. Ivan Derkos u svom „Genius patriae“ naglasio je potrebu da se sva narječja u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji spoje u jedan jezik. Dok je Ivan Kušević u svom djelu dokazivao da Hrvatska ima poseban državnopravni položaj u odnosu prema Ugarskoj.

33.HRVATSKA MUNICIPALNA PRAVA

Hrvatska muncipalna prava bila su ukupnost propisa i običaja koji su uređivali ustroj vlasti Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i njihov odnos prema Ugarskoj i hasburškim zemljama. Taj se naziv nadovezivao na pojam iura regni, to jest prava kraljevstva. Naziv „iura municipalia“ uveden je u upotrebu kao reakcija na ugarsko osporavanje hrv. državnopravne posebnosti koje je bilo zasnovano na mišljenju iznesenom u Tripartitu prema kojem se hrvatska prava svode na prava mjesne samouprave izvedena iz ugarskog javnog prava. Kao muncipalna prava se navode samostalni izbor vladara u sabor, zakonodavna samostalnost sabora, samostalno odlučivanje o državnj vjeri, službenom jeziku i domovinskoj pripadnosti, samostalno sudstvo s prizvnim sudom, zastupanje Kraljevine na Ugarsko-hrvatskom saboru putem nuncija s pravom veta. Nakon odluka Ugarsko-hrvatskog sabora 1791.god oslabila su značenja muncipalnih prava. Kušičev spis revitalizirao je značenje iura municipalia u novom kontekstu borbe za autonomiju. Pojam muncipalnih prava zadržao se sve do Hrvatsko-ugarske nagodbe kad ga je posve zamijenio pojam hrvatsko državno pravo.

34.ODNOSI S UGARSKOM (OD KONZERVATIZMA PREMA LIBERALIZMU)

Među političkim spisima nastalim u tridesetima godinama značajno mjesto zauzima politički nacrt „Disertatia iliti razgovor“ Janka Draškovića sastavljen kao naputak hrvatskim nuncijama na Ugarsko-hrvatskom saboru. Disertatia sadržava neke moderne vrijednosti, ali u osnovi stoji na stelskoj podlozi, pa se poziva i na prirodno i na povijesno pravo. Drašković traži uvođenje posebne hrvatske zemaljske vlade, povratak nekadašnjih nadležnosti bana, uvođenje hrvatskog jezika kao službenog , prosvijećivanje naroda, te niz modernih gospodarskih reformi.

Na toj osnovi izgradit će se hrvatski nacionalni pokret. Njegova jezgra bila je inteligencija koja je djelovala u sprezi s plemstvom. Banska Hrvatska razvila je razmjerno jaku inteligenciju u kojoj su prevladavali činovnici i svećenici, a potom i malobrojni odvjetnici. Plemstvo je imalo jako važnu ulogu u javnom životu već na temelju staleških prava zahvaljujući kojima su mogli sudjelovati u političkom životu zemlje. Zbog toga je suradnja između jezgre preporodnog pokreta i plemstva bila nužna. Legitimistička osnova u obliku municipalnih prava pružala je sigurnu obranu od ugarskih napada, međutim za moderne ideje tek je trebalo izgraditi pretpostavka. Tako je program pokreta isprepleten konzervativnim i liberalnim vrijednostima.

U Hrvatskoj na političkoj sceni dolazi do polarizacije između Ilirske stranke koja je postala jezgra nacionalnog pokreta i Hrvatsko-Vugerske stranke koja se zalaže za uske veze s Ugarskom. Slično je stanje i u Ugarskoj gdje dolazi do polarizacije između Konzervativne stranke koja se zalaže za očuvanje staleškog poretka i između Liberalne koja mu se protivi. U ovakvoj situaciji zbog sličnih svjetonazora dolazi do povezivanja Ilirske i Konzervativne stranke, te Hrvatsko-vugerske i Liberalne stranke. Bliski odnosi s mađ. strankama i stavovi prema uvođenju modernih reformi još će više podijeliti 2 hrvatske stranke.

Hrvatsko –slavonski sabor 1847. god donio je odluku da će narodni jezik biti služben u Banskoj Hrvatskoj, no hrvatske nuncije će iz poštovanja prema mađarima na Ugarsko-hrvatskom saboru govoriti mađarskim jezikom. Dramatična zbivanja koja su uslijedila u 1848. godini postaju realna opasnost za hrvatsku samostalnost, ali su istodobno postavila izazov preoblikovanja staleške države u modernu naciju.

35.ZBIVANJA 1848 I ZAHTJEVANJA NARODA

U Zagreb tijekom 1848. godine dolaze vijesti iz raznih krajeva svijeta no najviše zanimanja potaknula je vijest o donošenju i potvrdi zakona Ugarsko-hrvatskog sabora, koji su gotovo poništavali hrvatsku autonomiju Slavoniju tretirali kao dio Ugarske, te pripremili uvođenje mađarskog jezika kao službenog u Bansku Hrvatsku. Pod vodstvom narodne stranke pripremljena je peticija zahtjevanje naroda. Ona je usvojena na Velikoj narodnoj skupštini Trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Zahtjevanja naroda iznose opće ideje revolucionarnih pokreta tog vremena. U uvodu je iskazana volja za zadržavanjem zajedničkog državno-pravnog okvira s Ugarskom uz uvjet međusobne jednakosti, te vjernost dinastiji na temelju Pragmatičke sankcije. No istodobno je svecano iskazana potpora stecevinama bečke revolucije. Time su liberalno-demokratski sadržaji postavljeni unutar staleških okvira. Trideset točka sadržavaju zahtjeve koji se odnose na nacionalno i teritorijalno jedinstvo hrvatskih zemalja, potporu autonomnih prava hrvatske i modernu ustavnu osnovu. Zahtjevanja naroda pocivaju na liberalnom sustavu vrijednosti s kojim se pokušavaju spojiti određene institucije tradicionalnog staleškog sustava. Zahtjevanja naroda sastavljena su po uzoru na Želje naroda koje su usvojene na prosvjedovnom skupu u Pešti, sažeti oblik Zahtjevanja naroda svečana delegacija predala je kralju, ali on je odbio prihvat tog dokumenta, vjerovatno iz razloga što ga nije donijelo ustavno tijelo. Unatoč tome ovaj dokument ima veliku važnost u hrv. Nacionalnom pokretu 1848 kao i u pokretima u 60-im 70-im godinama 20 stoljeća.

36.SABOR 1848.

Bansko je vijeće 18. svibnja 1848. donijelo Naredbu o pozivanju i zastupanju Sabora Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije koja je po svom sadržaju predstavljala privremeni izborni zakon. Nacrt tog zakona u ime Banske konferencije je izradio Ivan Mažuranić. Izborni je zakon mogao donijeti jedino Sabor, a osim toga osnovna načela novog zakona mijenjala su temeljna načela vrijedećeg hrvatskog javnopravnog poretka. Izborni zakon iz 1848. je imao 16 članaka. Osnova novog izbornog sustava bilo je načelo pravne jednakosti svih građana (premda je ono bilo suženo). Iako je zakon počivao na modernom načelu pravne jednakosti građana, preostali njegov dio uglavnom je preuzimao dotadašnji izborni sustav i uređenje Sabora. Tako je Sabor ostao jednodomno tijelo s dvojnomostrukturuom koju su činili izabrani zastupnici i virilisti. Zastupnika je trebalo biti 192, dok broj virilista nije bio određen. Naknadu su zastupnici primali iz jedinica koje su ih birale. Virilisti su članovi predstavničkog tijela koji u njega ulaze bez izbora, temeljem podrijetla ili funkcije koju obnašaju. Autori zakona su se opredijelili za zadržavanje već postojećih i poznatih pravila izbora. Zastupnici su se birali posrednim i neposrednim biranjem, i to javnim glasanjem. Aktivno izbornopravo je bilo rudimentarno uređeno. Pasivno izbornopravo je bilo uvjetovano pismenošću i vjeroispoviješću. No, uvjet vjerske pripadnosti neće biti prisutan u budućim izbornim zakonima. Izborni postupak je bio lapidarno normiran.

Sabor se sastao 5. lipnja 1848. i potom zasjedao dva mjeseca donijevši 35 članaka. Sabor je najprije potvrdio Jelačićeve uredbe koje je ban donio od imenovanja do instalacije u Saboru 5. lipnja. To se najprije odnosilo na Jelačićevu uredbu o zabrani komunikacije s ugarskim tijelima vlasti koja je bila izdana u izvanrednim okolnostima. Saborskom je potvrdom te uredbe došlo i de iure do prekida državnopravne veze Hrvatske i Ugarske. Druga značajna uredba koju je Sabor potvrdio bila je Jelačićeva uredba o ukidanju kmetstva. Među zakonima koje je Sabor donio u nastavku je bio Zakon o ukidanju kmetstva. Sabor je ukinuo i vlastelinsku sudbenost nad kmetovima te regalna prava. Tim je zakonima Sabor posve ukinuo staleški poredak. Sabor je donio članak o uređenju odnosa Hrvata s Mađarima i Austrijancima. Zakon o odnosu Trojedne Kraljevine s Ugarskom je jedini zakon Sabora koji je kralj sankcionirao, i to tek kad je na snagu stupio Ožujski ustav. Zakon određuje da bi u teritorij Trojedne Kraljevine uz tri hrvatske županije spadale i tri slavonske županije, tri slavonske pukovnije Vojne krajine i riječko primorsko područje, dok se Dalmacije trebala sjediniti s Hrvatskom i Slavonijom. Zakonom o Vojnoj krajini je uređen položaj tog područja i krajišnika. Međutim, Zakon je utvrdio da Vojna krajina ostaje nerazdruživ dio Trojedne Kraljevine, ali se ne dira u njezin postojeći položaj i uređenje do preustroja Monarhije. Teritorijalno pitanje je uredio i Zakon o savezu Srpske Vojvodine sa Trojednom Kraljevinom. Sabor je donio zakon kojim banu daje diktatorske ovlasti. Tom se odlukom Sabor posve razvlastio. Donošenjem odluke kojom je Sabor odgodio svoje zasjedanje na neodređeno vrijeme faktično je predstavljalo odluku o vlastitom raspuštanju. Također, Sabor je donio Zakon o ukinuću urbara i urbarskih služba. Tako se Sabor 1848. usredotočio na rješavanje pitanja državnopravnog značaja, dok je reformu institucija stavio u drugi plan. Gotovo sve bitne vrijednosti iz Zahtijevanja naroda su našle izraz u zakonodavnoj djelatnosti i nastojanjima Sabora i njegovih odbora.

37.BAN

Jedan od glavnih zahtjeva u „Zahtijevanjima naroda“ bilo je postavljanje Josipa Jelačića za bana Trojedne kraljevine. Cilj toga jest da u turbulentnim zbivanjima zemlja ima legalno i legitimno vodstvo u osobi za koju se vjerovalo da je domoljubno usmjerena. Istodobno ovo upućuje na legitimističko usmjerenje pokreta koji je tražio učvršćenje zakonitih institucija, a kroz činjenicu da je Jelačić bio carski pukovnik, pokret je savezništvo vidio u konzervativnom bečkom dvoru. Jelačić je za bana bio imenovan i prije donošenja „Zahtijevanja naroda“. Kralj je uz to potvrdio ugarsku nacionalnu vladu koju mu je predložio Ugarsko-hrvatski sabor, a uskoro je sankcionirao zakone tog sabora među kojima su i oni koji su poništavali hrv. autonomiju i odvajali Slavoniju od Hrvatske. Jelačić je svim tijelima vlasti u Hrvatskoj i Slavoniji do sastajanja Hrvatsko-slavonskog sabora zabranio primanje službenih naloga od Ugarske vlade, te da se njemu obraćaju kao „vrhovnom zemaljskom poglavaru“. Na taj način je prekinuo odnose Trojedne kraljevine i Ugarske.

38.BANSKO VIJEĆE

Ubrzo po dolasku na vlast, Jelačić je formirao Bansko vijeće kao svoje pomoćno tijelo. Na čelu Banskog vijeća bio je ban, a ono je bilo podijeljeno na 5 odsjeka:

- 1) Odsjek za unutarnje poslove
- 2) Odsjek prosvjećivanja
- 3) Bojni odsjek
- 4) Odsjek javnih financija
- 5) Odsjek za pravosuđe

Na čelu odsjeka stajali su načelnici, a svaki je odsjek imao savjetnike i niže službenike. Zbog česte odsutnosti bana njegov zamjenik bio je podban Mirko Lentulaj. Budući da je ban bio često odsutan, Bansko je vijeće samostalno donosilo naloge nižim upravnim jedinicama. Takav njegov položaj nije izmijenjen niti nakon početka rada Hrv. - slav. sabora, u kojem je istknuto da je Bansko vijeće privremena zemlajska vlada koja treba biti odgovorna Saboru, a ne banu. Bansko je vijeće raspušteno odlukom bečkog Ministarstva unutarnjih poslova, a njegove je nadležnosti preuzela Banska vlada koja je bila neposredno podređena središnjoj vladi u Beču.

39.OŽUJSKI USTAV IZ 1849. GODINE

Rat između bečkog dvora i Madžora započeo je 1848. god., a već se 1849. god. činilo da dolazi konačno slamanje madžarskog otpora. Stoga je mladi car Franjo Josip 1849. god. dekretom proglasio centralistički ustav za cijelu Monarhiju. U stvarnosti će taj ustav stupiti na snagu samo u austrijskim zemljama, a ustav za Hrvatsku i Slavoniju bit će proglašen naknadno, nakon što je slomljena revolucija u Modžarskoj. Ožujski ustav s jedne strane teži očuvanju interesa dotadašnje političke elite, a s druge strane njime su prihvaćene stečevine liberalnog pokreta i uvedene neke pretpostavke modernog društva. Prema Ožujskom ustavu sva vlast potječe od cara, a Monarhija je uređena strogo

centralistički i definirana je kao jedinstvena, nedjeljiva država. Vlada je imao pravo na apsolutni veto i pravo donošenja uredbi iz nužde, što mu je osiguravalo snažnu poziciju. Predviđeno je osnivanje Državnog sabora s dva doma te posebnog Carevinskog suda koji bi rješavao sukobe.

Ustav je proglasio i diobu sudstva i uprave i zajamčio stalnost sudačkog zvanja te načela javnosti, usmenosti i akuzacijsko načelo u suđenju kao i porotno suđenje za teške delikte. Zajamčena je nacionalna i jezična ravnopravnost te druga građanska prava. Proglašena je i sloboda obrta, pravo na slobodno kretanje i zaštita privatnog vlasništva, čime su osigurane postavke za razvoj kapitalističkog poretka i tržišnog gospodarstva. Na taj se način htjelo zaštititi dinastijske interese Habsburgovaca, te heterogenu zemlju učiniti što jedinstvenijom osiguravanjem prava pojedinaca, ali bez priznavanja posebnih političkih identiteta i posebnih prava povijesnih cjelina.

40.BACHOV APSOLUTIZAM - NEOAPSOLUTIZAM (1852. - 1860.)

UPRAVA I SUDSTVO

Ustavni poredak koji je uveden Ožujskim ustavom neće dugo ostati na snazi pa zbog toga nije proveden dio njegovih organizacijskih odredbi. Silvestarski patent koji je stupio na snagu 01.01.1852. god. uveo je otvoreni apsolutizam. U tom poretku omogućen je slobodni politički život, ali je u potpunosti prihvaćeno privatno vlasništvo i uvedene su brojne reforme. Preko neograničene vlasti, trebalo je izgraditi jake i jedinstvene države putem njezine upravne i sudske integracije. Ali, takav sustav vlasti je bio uvjetovan razilaženjem s težnjom liberalnog kapitalizma da osigura kontrolu izvršne vlasti. Taj osnovni model upravne vlasti nije se mijenjao, a Banskú vladu je naslijedilo Carsko i kraljevsko namjesništvo koje je imalo isti položaj kao i ukinuta vlada.

Umjesto 6 županija, sada ih je bilo 5 (Križevačka pridružena Varaždinskoj), a umjesto 20 kotara formirano ih je 54. Kotarima je pripala upravna i pravosudna nadležnost u svim poslovima koji nisu pripadali drugim upravnim organima. Županije su izgubile velik dio svoje nadležnosti te su bili posredni organi između Namjesništva i kotara.

Tom organizacijom se nastojalo osigurati vežu najvišeg i najnižeg organa te su tada osnovani gradski kotari i vanjski kotari. Ponovno su ujedinjeni sudstvo i uprava tako što su osnovani mješoviti kotarski uredi koji su obavljali upravne poslove i sudili. U gradovima suosnovani gradskodelegirani sudovi koji su obavljali sudbene poslove. Iznad njih su bili Zemaljski sud u Zagrebu i županijski sudovi u Varaždinu, Rijeci i Osijeku.

Zakon o tisku i zakon o društvima 1852. god. ojačali su autoritarno uređenje i onemogućili slobodno političko djelovanje. Zakon o tisku je uveo viši novčani polog za izdavanje novina, zabranio kolpotražu... Zakon o društvima je zabranio osnivanje političkih društava te olakšao njihova ukidanja. Navedene reforme nisu postigle puni učinak. Osnovni problem je bio u nedostatku stručnog osoblja, posebno u sudstvu. Ipak, odbacivanje zastarjelog municipalnog sudske i upravnog sustava i uvođenje racionalnih načela u organizaciju i poslovanje bili su važni za modernizaciju cjelokupnog pravnog sustava.

41.REFORME PRAVA U DOBA APSOLUTIZMA

REFORME U GRAĐANSKOM I KAZNENOM PRAVU

Uz uvođenje jedinstvenog modela upravne i sudbene organizacije, dekretima kralja iz Beča su, u sve zemlje Carstva, protegnuti postojeći ili uvedeni novi zakoni. Ti zakoni su trebali pružiti podlogu za modernu aktivnost i racionalnije pravosuđe i postaviti osnovu za pravnu unifikaciju Carstva. Najvažniji su Opći građanski zakonik, Privremeni građanski postupnik, kazneni zakon o zločinствih, prestupcih i prekršajih te kazneno - postupovni red.

OPĆI GRAĐANSKI ZAKONIK

Uveden je u Hrvatskoj i Slavoniji 29.11.1852. god., a stupio je na snagu 01.05.1853. god. Opći građanski zakonik je kodifikacija s 1502 članka, podijeljena u 3 dijela. Prvi dio se odnosi na pravo osoba, drugi dio na prava na stvarima te na nasljedno i obvezno pravo, a treći dio sadržava odredbe zajedničkog uređenja prava osoba i prava na stvari. On je donesen 1811. god. i odnosio se na sve stanovnike jednako, i gotovo u potpunosti na privatno vlasništvo iako je tada dominiralo podijeljeno vlasništvo. Uspješno je spojio i njemačke pravne tradicije te kanonsko feudalno i njemačko pravo s idejama prirodnog prava. Time je OGZ bio dobro uklopljen u svoje okruženje, a s druge strane je omogućivao prilagodbu promjenama koje su nastupale putem tumačenja. Odredbe OGZ-a počivaju na načelu pravne jednakosti, slobode i suglasnosti stranaka i slobodi oporučivanja. Privatno vlasništvo u njemu ne trpi nikakva ograničenja. Takvim obilježjima OGZ je proklamirao ideje prirodno pravne doktrine i pogodio ranokapitalističkom poduzetništvu i djelovao poticajno na razvoj proizvodnje i trgovine, a za prijenos vlasništva zahtjeva vanjsku pisanu formu.

OGZ je sadržavao i pravila tumačenja da bude razumljiv i dostupan svima. Među tim pravilima, najizraženije je prava suca da pravne praznine popunjava dualogijom, a ako to nije moguće, onda primjenom pravila razuma. Unatoč tim obilježjima, OGZ je sadržavao i utjecaje feudalnog prava, tako da je, unatoč odredbi da vjerska pripadnost ne utječe na prava i obveze pojedinaca, zabranjivao sklapanje brakova kršćana i nekršćana. U obiteljskom pravu, muž je zakonski zastupnik žene koja ga je obvezna slušati te on ima pravo upravljati njezinim mirazom. OGZ je sadržavao i odredbe javnopravnog značaja pa su njegove statusne odredbe definirale pretpostavke za stjecanje i gubitak austrijskog državljanstva. Novelama OGZ-a izvršen je niz prilagodbi OGZ-a izmijenjenom okruženju. Glavne izmjene su bile ograničenje prava vlasništva, proširenje razloga za poništavanje pravnih poslova... Te su novele uvedene samo u Austrijske zemlje te u Dalmaciju i Istru. OGZ recipiran je nakon okončanja apsolutizma u autonomni hrvatski pravni sustav. Takav OGZ nazvan je "hrvatski OGZ" te na njega nisu imale odraza novele OGZ-a uvedene u Austrijske zemlje. Učinak OGZ-a u Hrvatskoj i Slavoniji je s jedne strane potaknuo razvoj kapitalističkog poduzetništva, a s druge strane je na selu potaknuo proces raspadanja kućnih zadruga. OGZ je i nakon 1918. god. nastavio živjeti u novoj jugoslavenskoj državi jer naponi da se donese jedinstveni građanski zakonik nisu urodili plodom.

43.KAZNENI ZAKON I KAZNENI POSTUPAK

Patentom od 27.05. 1852. uveden je i u Hrvatsku i u Slavoniju austrijski Kazneni zakon o zločinima, prijestupima i prekršajima.

Kazneni zakon je 1852. god. prihvatio je trodiobu kaznenih djela iz francuskog zakonodavstva, ali ta dioba nije dosljedno provedena. Zakon se dijelio u 2 dijela. Prvi uređuje zločine - dolozna djela, izvršena sa "zlom nakanom", a drugi prijestupe i prekršaje - djela koja su po općem razumijevanju dopuštena.

Sustav kazni bio je represivan, svrha je bila odmazda za počinjeno djelo, a manje preodgoj počinitelja. Smrtna kazna bila je propisana za širok krug djela protiv države, kazna lišenja slobode mogla je biti pooštrena izricanjem samice, okivanja itd., a predviđene su i kazne šibanja i batinjanja (srednji vijek). Nakon izdržavanja kazne, bila je moguća mjera izgon. To se često koristilo za neutralizaciju političkih protivnika. U daljnjem će razvoju zakonodavstva neke mjere biti ukionute (npr. kazna batinjanja / okivanja).

1875. godine Sabor je ugradio u kazneno pravni sustav novi institut "irski sustav" čija je prvenstvena svrha bila preodgoj kažnjenika. U istom duhu doneseni su propisi o prisilnom odgoju maloljetnika i o uvjetnoj osudi.

Nakon kaznenog zakonika, u Hrvatskoj i Slavoniji uveden je austrijski kazneno-postupovni red. Vrlo precizan, ali konzervativan propis koji je podvrgnut kritici. Sudac je bio ograničen na čelom vezane ocjene dokaza, prema kojem je dokazana snaga pojedinih predmeta utvrđivana zakonom. Svrha toga bila je da u situaciji u kojoj su sudačka mjesta zauzimali slabije obrazovani suci osigura relevantno vrednovanje dokaza. Zakon je poznao i presudu absolutio ab instantia kojom je postupak obustavljao, a mogao se pokrenuti kada bi se pojavili novi dokazi. To su bili razlozi zbog kojih je kazneno-postupovni red bio ocijenjen kao izrazito represivan zakon.

44.LISTOPADSKA DIPLOMA I VELJAČKI PATENT

Unatoč namjerama vladara da uvođenjem apsolutizma izgradi modernu državu, apsolutistički je sustav nakon početnih uspjeha počeo pokazivati posljedice voluntarizma koje je izrodila ta neograničena vlast. Najveći su problemi bili povećanje vanjskog duga te unutarnji politički pritisak koji se pojavio kao reakcija nenjemačkih naroda na neposredno upravljanje Beča i germanizacijsku politiku.

Tako je vladar 1860. god. obećao promjenu sustava upravljanja i sazvao je istaknute politike iz svih zemalja Carstva u pojačano Carevinsko vijeće kako bi predložili potrebne promjene. Oni su predložili uvođenje ustavnosti i decentralizaciju Monarhije. Vladar prvo to odbio, a potom prisiljen okolnostima 1860. god. je donio tzv. Listopadsku diplomu koja je predstavljala početak reorganizacije Monarhije.

Listopadska diploma predviđela je uvođenje središnjih i pokrajinskih tijela s uravnoteženom podjelom nadležnosti. Središnje vlasti obuhvaćale su Carevinsko vijeće koje je sa 100 delegata trebalo biti zajednički sabor svih zemalja Monarhije, odgovoran caru. U svakoj od zemalja Monarhije bio bi osnovan zemaljski sabor i zemaljska vlada. Carevinsko vijeće je obavljalo poslove vezane za javne financije, državni proračun, bankarstvo... Listopadska diploma predviđela je i uži sastav Carevinskog

vijeća s delegatima iz austrijskih krunovina koje bi raspravljalo o zajedničkim pitanjima tih zemalja. Međutim, vojni krugovi i austro - njemački liberali usprotivili su se davanju tako širokih nadležnosti pokrajinama, pa je pod njihovim pritiskom vladar Listopadsku diplomu nadopunio Veljačkim patentom.

Ugarski i Hrv. - slav. sabor odbili su to uređenje te nisu htjeli izabrati svoje delegate za Carevinsko vijeće. Ono je ipak nastalo kao "krnje" - bez predstavnika Ugarske i Banske Hrvatske. Prema tom se uređenju Carevinsko vijeće sastojalo od Doma velikaša te Doma zastupnika. U takvom je sastavu Carevinsko vijeće djelovalo kao zakonodavno i predstavničko tijelo samo za nasljedne zemlje Monarhije. Listopadska diploma i Veljački patent nisu bili u potpunosti prihvaćeni. Takvo stanje na dulji rok bilo je neodrživo. Unatoč pokušajima vladara, takvo "krnje" uređenje ostalo je na snazi do Austro - Ugarske nagodbe 1867. god.

45. VELIKI SABOR (SABOR HRVATSKO-SLAVONSKI 1861)

Politicko raspoloženje u Ugarskoj i Banskoj Hrvatskoj 1861. bilo je obilježeno potrebom uredjenja pravno-politickog sustava. Stavljanje ustava izvan snage, centralizacija i germanizacija ostavile su duboke oziljke u svijesti politickih elita. Glavne politicke snage u Ugarskoj i Hrvatskoj određivanje položaja svojih zemalja vidili su kao nastavak procesa zapocetog 1848. U Hrvatskoj i Slavoniji se netrepeljivost prema Ugarskoj prometnula u simpatiziranje zbog snaznog madarskog otpora apsolutizmu. Međutim temeljni madarski zahtjev 1861 bio je vraćanje na snagu zakona Ugarsko-hrvatskog sabora iz 1848. za kojeg su Madari smatrali da je protustavno stavljen izvan snage. Zbog toga se 1861. u Banskoj Hrvatskoj kao jedno od temeljnih pitanja postavljalo uređenje odnos s Ugarskom. Vladar 1861. saziva Hrvatsko –slavonski sabor sa zadaćom da izabere delgate za Carevinsko vijeće. No propisi po kojima bi se izbori proveli nisu postojali, pa je za tu potrebu nastao Izborni red.

Sabor je djelovao malo manje od 5 mjeseci, a onda ga je kralj raspustio jer nie izabrao delegate za Carevinsko vijeće. Glavni uradak Sabora bio je Zakonski članak XLII 1861. U toj odluci je definirao svoj teritoriji u koji je ukljucena Dalmacija, Rijeka i Medimurje. Utvrdio je da je 1848. prestala svaka veza s Ugarskom, osim zajednicke osobe kralja. Izrazena je zelja da se zbog duge zajednicke povjesti stupi u drzavnopravnu svezu s Ugarskom uz uvjet da Ugarski sabor prizna samostalnost i teritorijalni opseg Trojedne kraljevine. Vladar je ovaj zakonski članak sankcionirao, a prema nekima on predstavlja osnovu samotalnog položaja Hrvatskoj i Slavoniji prema Ugarskoj do Hrvatsko-ugarske i Austro-ugarske nagodbe.

Sabor je u kratkom vremenu imao izuzetnu zakonodavnu aktivnost da bi zamjenio austrijske zakone donesene u doba apsolutizma. Pa su tako sastavljeni zakoni o ustrojstvu Sabora, izborima za Sabor, imunitetu zastupnika, organizaciji županija gradova i komuna. Zatim izraden je Gradanski zakoni, Kazneni zakonik, zatim zakoni o puckim i srednjim skolama, osnivanju i organizaciji sveucilista, akademije znanosti i narodnog muzeja.

46. POLITICKE STRANKE I NJIHOVA IDEOLOGIJA

U saborskim raspravama o sadržaju Zakonskog članka XLII: 1861 razvijaju se 3 ideologije i 3 labavo organizirane stranke (Narodnjaci, Unionisti i Pravaši)

NARODNA STRANKA- Bili su najbrojniji u saboru, te su najviše utjecali na formiranje Zakonskog članka XLII:1861 . Pri konstruiranju članka polazili su od tumačenja: a) da je Ugarski sabor 1848. Donio zakone koji su vrijedali ustavno zajamčene temelje Hrvatsko-ugarskih državno-pravnih veza. b) da je aktima bana i Sabora 1848 došlo do raskida državno pravnih odnosa s Ugarskom, te je na taj način Trojedna kraljevina postala samostalna i neovisna zadržavši jedino vezu s vladarom. No s obzirom na dugotrajnost državnopravnih veza s Ugarskom oni su smatrali da treba obnoviti taj savez, ali jedino uz zajamčeni minimum hrvatske autonomije u unutarnjoj upravi, bogoštvolju, nastavi i pravosuđu. Narodna stranka je žestoko kritizirala Austro-ugarsku, te Hrvatsko-ugarsku nagodbu. Nakon Mažuranićevog pada dio narodnjaka odvojio se u Neovisnu narodnu stranku . Za vrijeme režima Khuen-Hédervárya davali su podršku vladi te su vodili oportunističku politiku, a zauzvrat su dobili razne privilegije. Međutim ovakva politika je utjecala na pad njihov popularnosti te su doživili potpuni poraz na izborima, te su prestali postojati.

UNIONISTIČKA STRANKA – Smatrali su da je 1848. Godine doslo do faktičnog prekida odnosa s Ugarskom od strane Hrvatske međutim nije došlo i do prekida državno-pravnih veza jer su zakoni ostali vrijediti, te je Hrvatska i dalje ustavnopravno u uniji s Ugarskom. Valja naglasiti da članovi unionista nisu više bili mađaroni, te su priznali da neki od ugarskih zakona vrijedaju hrvatske interese. Uživali su podršku vlade iz Pešte, te su uz njenu pomoć osvojili izbore za Sabor koji je ujedno i sklopio Hrvatsko-ugarsku nagodbu.

STRANKA PRAVA- Smatrali su da hrvatski narod ima pravo na samostalnu državu. Zbog toga su bili protiv bilo kakvih zajedničkih poslova s Ugarskom i bečkim dvorom i pristajali su isključivo na personalnu uniju. Njihove su se ideje raširile po Dalmaciji i Istri, a njihove radikalne ideje, te žestoki istupi privukli su pozornost omladine (osobito studenata) , te obrazovanog stanovništva slabijeg materijalnog stanja. Oni su krajem 19. stoljeca bili najbrojnija politička snaga u Hrvatskoj i Slavoniji, ali su zbog ustroja izbornog sustava imali mali broj zastupnika u Saboru. Početkom 20. st spajaju se Neovisnom narodnom strankom u Hrvatsku stranku prava. Zbog toga se određeni broj članova na čelu s Josipom Frankom odvajaju te osnivaju Čistu stranku prava.

47. AUSTRO-UGARSKA NAGODBA

DONOŠENJE AUSTRO-UGARSKE NAGODBE

Austro-ugarska nagodba je bila sporazum između Ugarskog sabora i vladara, a ne i Carevinskog vijeća u kojem takav sporazum nije bio prihvatljiv većini koju su imali austro-njemački liberali. No, politički realizam, te sporazum s vladarom o istodobnom prihvatu liberalnih zakona Prosinačkog ustava urodili su prihvatom Austro-ugarske nagodbe 21. prosinca 1867. Kao temeljnog državnog zakona za austrijsku polovinu odnosno jednog od zakona Prosinačkog ustava. Tako je Austro-Ugarska nagodba na koncu dobila oblik dvaju ustavnih zakona na njemačkim i mađarskom. Prihvaćeni tekstovi razlikovali su se u detaljima koji su upućivali na različita politička polazišta dviju strana. Austrijska je strana naglasak stavljala na integritet Monarhije, a ugarska na posebnost dviju država.

GLAVNA OBILJEŽJA AUSTRO-UGARSKE NAGODBE

Nagodbom su Austrija i Ugarska uspostavljene kao potpuno odvojeni sustavi vlasti sa zasebnim sustavom institucija, osim u dijelu koji je Nagodbom utvrđen kao zajednička nadležnost. Time je

uspostavljena realna unija dviju država. Zajednički su bili vladar i poslovi njegova dvora te vojska, vanjski poslovi i zajedničke financije. Kao zajednički organi su uspostavljeni ministar vanjskih poslova, ministar vojske i ministar zajedničkih financija. Ministre je postavljao vladar kojemu su oni bili politički odgovorni. Postojao je i Krunski savjet koji su činili navedena tri ministra, predsjednici austrijske i ugarske vlade, šef zajedničkog vojnog stožera i neki od nadvojvoda iz kuće Hasburg. Krunski savjet je donosio najvažnije političke i vojne odluke, ali je imao tak savjetodavnu funkciju prema vladaru. Međunarodne ugovore ratificirala su oba parlamenta. Postojali su i tzv. dualistički zajednički poslovi, a provodili su ih unutarnji organi dviju država (trgovina, carina, monetarna politika, željeznice). Najvažnije je bilo pitanje zajedničko financiranja koje je bilo uređeno tzv. financijskom nagodbom, koja je bila sklopljena na rok od deset godina. Financijskom nagodbom je utvrđena visina financijskog doprinosa svake od država (tzv. kvota). Za potrebe nužnog dogovaranja i donošenja odluka iz zajedničke nadležnosti ustanovljen je sustav tzv. delegacija. Te je delegacije od po 60 članova iz svojih redova birao svaki od dvaju sabora. Delegacije su raspravljale o zajedničkim polovima te zajedničkim troškovima i zajedničkom proračunu. Vladar je bio suveren u čijim su pravima bile objedinjene sve grane vlasti te je predstavljao zajedničku državu prema trećima. Vladar je imao i tzv. predsankcije te je bio vrhovni zapovjednik vojske. Može se reći da je Austro-ugarska bila realna unija dviju država s utvrđenim krugom zajedničkih poslova. Austrijski su krugovi Austro-Ugarsku tumačili kao produžetak austrijskog Carstva. Mađarski su teoretičari govorili o savezu dviju država s međunarodnopravnim subjektivitetom i punom državnom voljom oličenom u dva parlamenta.

48.HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA

DONOŠENJE HRVATSKO-UGARSKE NAGODBE

Nakon što je sklopljena Austro-Ugarska nagodba, održani su izbori za hrvatsko-slavonski sabor prema Izbornom redu koji je organizaciju i nadzor prepustio u ruke zemaljske vlade. Na izborima je pomoć ostvarila Unionistička stranka, dok su zastupnici Narodne stranke istupili iz Sabora. Iza toga dvanaesteročlana delegacija jednostranačkog unionističkog hrv-slav sabora stupila u pregovore s delegacijom Ugarskog sabora. Postigli su sporazum o sadržaju Hrvatsko ugarske nagodbe, koji je na hrv. jeziku prihvaćen 24.9. u Hr. saboru, a 14.11.1868. u Ugarskom saboru. U toj nagodbi Hrvatska i Slavonija bile su dio ugarskog institucionalnog poretka uz asimetrični raspored nadležnosti. Hrvatskoj i Slavoniji se daje zakonodavna i izvršna autonomija u poslovima unutarnje uprave, bogoštovlja, nastave, pravosuđa, ali ne i financijska autonomija. Narodna stranka je osporavala Nagodbu, te ugasila da je protuustavno donesen u Saboru. Kasnije će doći do revizije Nagodbe.

PODJELA NADLEŽNOSTI PREMA H-U NAGODBI

Glavno pitanje Nagodbe bila je podjela nadležnosti. Što se tiče teritorijalne nadležnosti, Nagodba je bez obzira na tročlani službeni naziv "Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija" vrijedila samo za područje Hrvatske i Slavonije. Taj teritorij određen je navođenjem 7 hrvatskih i slavonskih županija (Riječka, Zagrebačka, Varaždinska, Križevačka, Požeška, Virovitička i Srijemska) i 11 krajiških pokovnja i spominjanjem Dalmacije. U Nagodbi je Kraljevina Ugarska dala obećanje da će se truditi oko priključenja hrvatskog dijela Vojne Krajine Hrvatskoj i Slavoniji i priključenjem Dalmacije uz prethodno saslušanje. Prihvatanjem ovih županija kao hrv. teritorija, Mađarska je odstupila od stajališta da slavonske županije pripadaju. Nagodba Hrvatsku i Slavoniju prihvaća kao politički narod sa svojim teritorijem i autonomnom vlašću, te njihovi predstavnici imaju pravo govora na hrvatskom na Zajedničkom saboru. Hrvatski grb, zastava i naslov kralja upotrebljavali su se s simbolima u zajedničkim poslovima, a službeni jezik je hrvatski. Hrvatska i Slavonija dobile su i zakonodavnu i izvršnu autonomiju, zajednička nadležnost ostala je na poslovima vezanim uz financije, gospodarstvo i državljanskim poslovima. Izvršena je i podjela organa na zajedničke i autonomne. Zajednički su bili zajednički sabor i središnja vlada u Budimpešti, a autonomni sabor kraljevina dal, hrv i slav i Vrhovni sud. Financijski odnosi su zajednička nadležnost pa poreze i rashode uređiva zajednički sabor, a prikuplja ga ministarstvo financija. 45% prihoda ubirali su u Hrv i Slavoniji pripalo bi njima, a ostalo ide u zajednički sporazum. Kasnije Hrvatska strana prihvaća da im se dodjeljuje iznos od 2 200 000 forinti. Nagodbom je bila određena i hrvatska obveza u doprinosu Ugarske za zajedničke troškove austro-ugarske. Prvo je doprinos bio 6.44% a kasnije 8,127%, iako je to jako mali postotak to su bila ogromna sredstva za siromašnu Hrvatsku i Slavoniju. Ugarska je sustavno suzbijala hrv. stranu u pokušaju promjene bilo kojeg dijela Nagodbe. Treba naglasiti da prijedlog o zajedničkoj nadležnosti nad financijama je prihvatila većina hrv. delegata, jer su smatrali da je tako sigurnije i bolje.

ZAJEDNIČKI SABOR I SREDIŠNJA VLADA

Zajednički sabor činili su ugarski i hrvatski zastupnici u Domu zastupnika, te ugarski i hrv. članovi Doma velikaša. Zajednički sabor rješavao je pitanja i zajedničke nadležnosti, te donosio odluke koje su nakon potvrde kralja vrijedile za cijelu državu. U Domu velikaša bila su 2, a od 1883. 3 hrvatska zastupnika, dok u Zastupničkom dobu 29, a od 1883. 40 hrv. članova. Broj hrv. predstavnika razmjern je broju stanovnika, a povećan kad se Vojna krajina priključila Ban. Hrvatskoj. Hrvatski zastupnici kao manjina su u većini glasali kao i većinska mađarska strana. Imali su pravo govora na hrvatskom i osobno pravo glasa pa nisu imali velike mogućnosti u Saboru. Središnju vladu čine oni resorij Ugarske vlade koji imaju nadležnost na zajedničkim poslovima- ministar, predsjednik, ministarstvo dvora, trgovine, zemaljske obrane, javnih financija. Neka su ministarstva imala svoje organe u Bansknoj Hrvatskoj.

49.REVIZIJA NAGODBE

RAZDOBLJE UPRAVE BANA LEVINA RAUCHA (1868. - 1871.)

Nakon sklapanja Hrv. - ug. nagodbe za bana je imenovan Levin Rauch. On je sa unionistima htio provesti reforme kojima bi poboljšao teško stanje hrvatskih institucija. Oni su se plašili provođenja reformi modernizacije jer je to bilo opasno za njihov način upravljanja. Zemaljska vlada pripremila je nacрте zakona kojima bi bile uvedene moderne institucije, ali na koncu to nije predložila Saboru.

Najznačajniji rezultat rada Sabora bio je Zakon o ustrojstvu Zemaljske vlade, na čelu s banom. Izborni red i Zakon o uređenju Sabora nisu donijeli ništa novo, ali je to bio prvi izborni zakon kojeg donio Sabor. Zakon o ustrojstvu županija sadržao je tradicionalnu strukturu vlasti u županiji. Rauch je po raspuštanju Sabora udaljen s banske dužnosti zbog optužbi za korupciju.

RAZDOBLJE HRV-UG. NAGODBE I IMENOVANJE I. MAŽURANIĆA ZA BANA

Na izborima koji su 1871. god. raspisani za novi saziv Sabora uvjerljivo je pobijedila Narodna stranka, dok su unionisti doživjeli težak poraz. Zbog političkih previranja vladar je odgađao sazivanje Sabora, ne želeći se zamjeriti unionistima. Konačno ga je sazvaо 1872. god. i potom raspustio tvrdeći da njegov sastav ne jamči kvalitetno ispunjenje njegove zadaće.

Na novo raspisanim izborima ponovno je pobijedila Narodna stranka. Međutim, ona nije mogla bez suglasnosti Središnje vlade ući u Zemaljsku vladu i provesti modernizaciju hrvatskih institucija. U tim okolnostima narodnjaci su sklopili kompromis sa Središnjom vladom. Narodnjaci su prihvatili Nagodbu i odustali od njezinog osporavanja kao protuustavnog akta.

Najvažniji hrvatski zahtjevi u pregovorima bili su: smanjenje hrvatske kvote za zajedničke austro-ugarske troškove, djelomična financijska autonomija, osnivanje Kraljevinskog suda. Delegacija Ugarskog sabora je sve zahtjeve odbila sa argumentacijom o njihovoj protivnosti državnom jedinstvu Ugarske. Hrvatska je tada odustala od inzistiranja na tim zahtjevima i prihvatila je slabiji sadržaj koji je predstavljao slom Narodne stranke.

Tako je došlo zaključenjem tog sporazuma do sljedećih promjena: hrvatske zablade kojima je do tada upravljala Središnja vlada stavljene su pod upravu Zemaljske vlade, zabranjeno je da vojnik bude imenovan za bana, broj hrvatskih zastupnika u zajedničkom saboru povećan je na 34... Tom je revizijom došlo do određenog poboljšanja hrvatskog položaja ali nije uvedena nijedna bitna točka. Pojedini su članovi Narodne stranke zbog toga žestoko prosvjedovali i napustili stranku.

Sabor je većinom glasova prihvatio reviziju, a za bana izabran je Ivan Mažuranić, pravnik te poznati književnik. Njegovo je razdoblje okončano njegovim odstupom 1880. godine.

50. BANOVANJE IVANA MAŽURANIĆA

Nalazi se na banskoj stolici od 1873. - 1880. god. U tom periodu sabor je donio 60-ak zakona, od kojih se većina može označiti reformska. Osnovna zamisao reformi počivala je na općem odnosu prema državi, ustavnosti i pravima pojedinaca. Ideologijska podloga Mažuranićevih reformi bila je liberalna. Reforme političke, upravne i ustavne prirode temelje se na racionalnim načelima. Zakonodavna djelatnost za Mažuranićeva banovanja odvijala se kroz tri sazivanja Sabora. Najvažniji su zakoni doneseni u prvom razdoblju; uveli su i uredili odgovornost bana Saboru, odvajanje sudstva i uprave, ustroj sudstva, ustroj županija, kazneni postupak, sloboda tiska, pravo na javno okupljanje, kućne zadruge...

U drugom je razdoblju oslabio intenzitet zakonodavne aktivnosti, ali je tada konačno uređen otkup urbarskih zemalja i usvojen je kao Zakon o zavičajnim odnosima. Uveden je i zakon o ustroju gradskih općina kojim je, između ostalog, uvedeno i aktivno izborno pravo žena na lokalnim izborima (koje je uskoro stavljeno izvan snage). Najvažnije reforme, vezane za ustroj vlasti i građanska prava gotovo su se posve naslanjale na austrijske zakone iz 60-ih i 70-ih godina. Izmjene austrijskih zakona radi prilagodbe hrvatskim prilikama redovito su bile u vidu postroženja, tj. smanjivanja prava pojedinaca prema upravi i jačanje položaja upravnih organa.

Nadalje, slaba i nestabilna Središnja vlada s određenom je suzdržanošću tolerirala hrvatske reforme nastojeći tako umiriti hrvatsku političku scenu. No, do promjene je došlo s dolaskom na čelo Liberalne stranke te snažno mađarski orijentiranog Kalmana Tisze koji će na tom položaju ostati 20. godina. On je htio snažno naglasiti ulogu Budimpešta, uskog središta. Problem predstavlja bosanskohercegovačka kriza koja je na područje Hrvatske dovela velik broj izbjeglica. Okupacija BiH koja je krenula iz Vojne Krajine dovela je Hrvatsku u položaj zemlje u široj ratnoj zoni. Ta se situacija odrazila na rad Sabora koji je zaustavio pregovore oko priključenja Vojne Krajine Hrvatskoj i Slavoniji, što je bio glavni Mažuranićev politički cilj. On je kralju uputio ultimatum u kojem je zatražio hitno okončanje pregovora o priključenju Vojne Krajine. Nakon toga je 1880. god. razriješen dužnosti i umirovljen.

52. RAZDOBLJE OD 1880. DO 1914. GOD. S POSEBNIM OSVRTOM NA BANOVANJE KHUEN-HEDERVARYA

UPRAVA BANA HEDERVARYA OD 1883 DO 1903

Iskustvo s Mažuranićem pokazalo je Središnjoj vladi da politički kompromis s nacionalističkom strankom nije način na koji će se politički procesi u Ban.Hrvatskoj držati pod kontrolom.Nakon Mažuranića za bana je postavljen grof Ladislav Pejačević i tada je vlada dopustila dovršenje procesa priključenja područja Vojne Krajine 1.siječnja 1882.Vojna Krajina sjedinjena s Banskom Hrv.,a Pejačević imenovan za kraljevskog povjerenika.Nakon ujedinjenja s Hrvatskom i Slavonijom u hrv.pol. Korpus ušlo srpsko stanovništvo i osnovana srpska samostalna stranka.Pejačević se povukao sa mjesta bana nakon postavljanja dvojezičnih grbova na urede financijske uprave (mađ. i hrv.) jer se to ocijenilo kao povreda odredbe hrv-uga nagodbe o hrv. kao službenom jeziku.1883. za bana je imenovan Khuen-Hedervary(madž.plemić,član ugar.lib.stranke).Trebao je prilagoditi hrv.pol.scenu mađarskom interesima.Bio je pobornik dualizma kao najboljeg rješenja za Monarhiju i Ugarsku.Razdoblje njegove uprave obilježio je autoritarni stil vladanja usmjeren na onemogućenje zamisli o posebnom hrv. ustavnom identitetu.Njegovo je razdoblje obilježeno je gušenjem političkog života u slobode tiska,podizanjem kulturnih institucija i unaprijeđenjem osnovnog i srednjoškolskog obrazovanja.Pretvorio je Narodnu stranku u svoju saveznicu,a ona mu osigurava podršku u Saboru i dava legitimitet.Podršku mu je davala i srpska stranka i politika divide et impera.Oporbene stranke su marginalizirane putem diskriminatorskih izbornih pravila i otvorenih pol. pritisaka. izborni zakon iz 1888. S porez,obraz. I prof. Cenzuisima je snizio izbornu osnovu na 2% ukupnog stanovništva.Utjecao je na ograničenje slobodnog pol.života u Hrv. i Slav.Izmjenama Poslovnika Sabora onemogućena je slobodna rasprava u saboru putem tzv.klotve(ograničenje trajanja saborske rasprave). Ni ban ni Središnja vlada nisu željeli pojavu žešćih javnih rekacija koje bi bile razlog za suspenziju ustavnih instituta i uvođenje vojne uprave iz Beča,pa je trebalo neutralizirati institucije uvedene u

Maž.razdobolju.Pa je na prijedlog Zemeljaske vlade Sabor 1884 suspendirao jamstvo stalnosti sudačkog položaja,a ban je ovlašten raspoređivati suce po sudovima.1884.suspendirano je porotno suđenje za tiskovne delikte što je oslabilo zaštitu tiska od pol.progona vlasti.Reformom županijskog uređenja iz 1886.izmjenjen je centralistički sustav i tradicionalni županijski ustroj,ali je na prikriven način i dalje zadržavao vladinu kontorlu nad njima.Zakonom o uređenju poslova Grčko-istočne crkve i uporabi ćirilice zajamčena je vjerska i školska autonomija Srbima.1898.godine –uređen je položaj protestantskih crkva u Hrv.i Slav..

Hedervary iz Hrv. otišao 1903 kad ga je kralj postavio za predsjednika Središnje vlade da u Ugars. Uguši protudualističke tendencije koje su zaslužile veću neovisnost Ugarske.To je bilo kratkotrajno i neuspješno.